

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

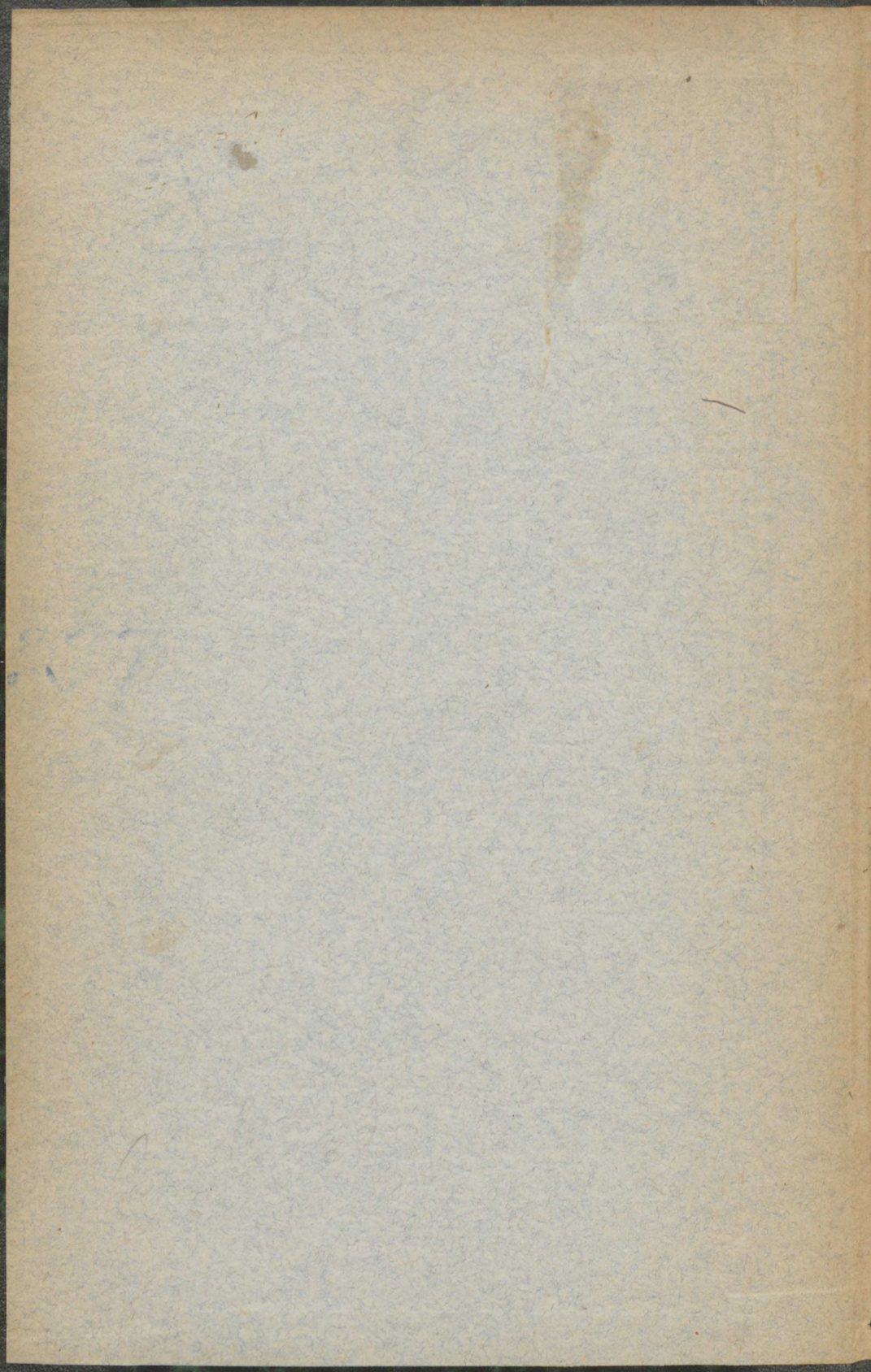
Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

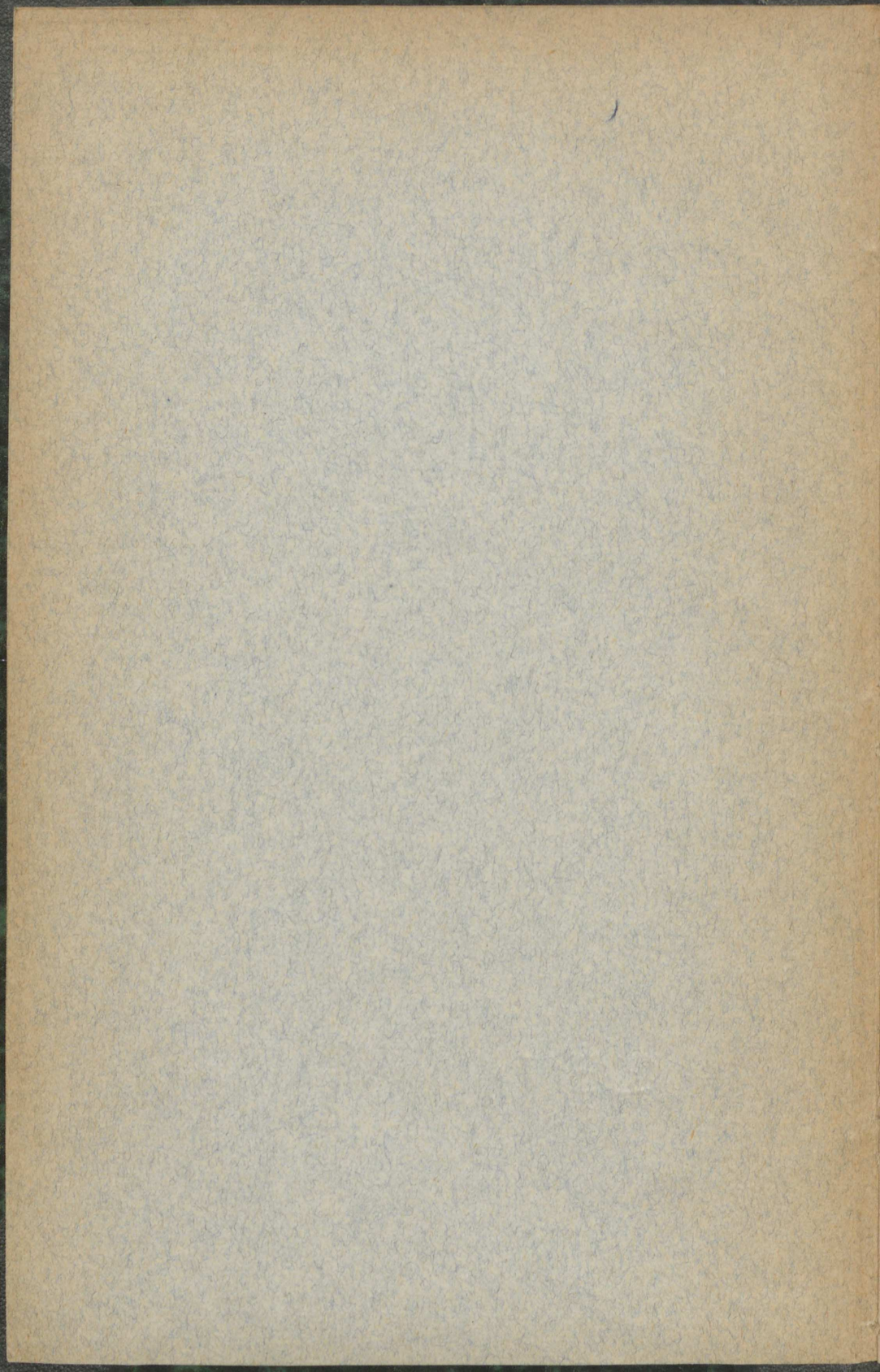
M. Rubin,
Frihandel og Beskyttelse

INDUSTRI-
FORENINGEN.

337 Rub gl

1886.

86-20.

Frihandel og Beskyttelse

med særligt Hensyn til

den tyske Toldreform.

F o r e d r a g

af

Marcus Rubin,
Kontorchef.

Udgivet af „Den norske Haandværks- og Industriforening“.

Kristiania.

Grøndahl & Søn's Bogtrykkeri.

1886.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

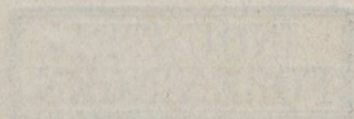
Erindringer og Beskrivelser

af den gamle Højskole

den gamle Højskole

af den gamle Højskole

af den gamle Højskole

af den gamle Højskole

Forord.

Hos os saavelsom i de fleste andre Lande den hele Verden over staar for Øjeblikket Toldspørgsmaalet øverst paa Dagsordenen. Dets rette Afgjørelse tillægges under Trykket af de slette Tider den største Vægt og den mest indgribende Betydning for de tvende store Faktorer, Industriens og Haandværkets Trivsel. Meningerne om i hvilken Retning Udslaget bør ske er som altid meget delte, „Frihandel“ og „Toldbeskyttelse“ er blevet to store Partiers Feltraab, der kun altfor ofte tages i Munden uden klar Forstaaelse af disse Ords Betydning, deres Rækkevidde og Begrænsning.

Hvad man derfor fra alle Sider turde være enig om, er Nødvendigheden af i de videst mulige Kredse at udbrede Kjendskab til Sagens Stilling i den øvrige Verden saavelsom til de bestemmende økonomiske Love og den for Tiden raadende videnskabelige Opfatning. Alene bygget paa en saadan noget dyberegaaende Viden vil Afgjørelsen uafhængig af Partiernes Ensighed kunne ramme Landets sande Gavn.

Hidtil har der imidlertid saavel fra vor Presses som den videnskabelige Forsknings Side kun været gjort saare lidt for at udbrede Oplysning paa dette Omraade og berigtige de mange falske og uklare Anskuelser, der med Uvidenhedens og Selvsikkerhedens Styrke her gjøres gjældende. For efter Evne at indhente det saaledes forsømte og bidrage sit til at fjerne den væsentligste Hindring for en frugtbringende Diskussion har *Den norske Haandværks- og Industriforenings Bestyrelse*

erhvervet sig Tilladelse til at optrykke et af *Kontorchef Marcus Rubin* ved det 5te danske Industrimøde i Odense afholdt Foredrag „Om Frihandel og Toldbeskyttelse“, der fortjener almindelig Opmærksomhed for den usædvanlige Grundighed, hvormed Spørgsmaalet her er behandlet. Forfatteren staar ikke i noget Partis Tjeneste og ønsker ikke at gjøre Proselyter, men kun at oplyse og udvide sine Læseres Synskreds. I en Fremstilling præget af den største Klarhed og Ro paapeges alle de Momenter, hvorpaa Besvarelsen beror, fremlægges alle de Grunde, der er gjort gjældende for og imod de forskjellige Opfatninger. Kun med den største Forsigtighed drager Forfatteren sin Konklusion, men overlader det forøvrigt til enhver selv at opgjøre sig sin Mening. Naar man desuagtet efter Læsningen føler sine Tvivl forsvinde og sin Overbevisning styrket, skyldes dette alene den Sandhedens Magt, hvormed Foredraget virker.

Bestyrelsen haaber og tror saaledes, at den ved sin Offentliggjørelse af denne Afhandling ialfald for nogen Del vil opnaa sit Øjemed, at kaste Lys over Forhold og Spørgsmaal, der har den største Betydning for de Interesser, den repræsenterer.

Kristiania i Marts 1886.

Den norske Haandværks- og Industriforenings Bestyrelse.

I.

Det er fra Tyskland, at Problemet om Frihandel eller Beskyttelse paany er blevet gjort til et af Tidens brændende Spørgsmaal. Den vesteuropæiske Nationaløkonomi havde forlængst løst Spørgsmaalet, Lærebøger og Kongresser havde slaaet Beskyttelsen ihjel, og om Regjeringer og Parlamenter end ikke overalt kunde følge saa hurtigt med, da var dette for de fleste Landes Vedkommende mere en Følge af, at indgribende Toldreformer dog altid have mange Traditioner, mange bestaaende Rettigheder og mange finansielle Vanskeligheder at overvinde, end af Modstand mod Principerne. Om end derfor Frankrig efter Krigen 1870 skaffede sig forøgede Indtægter ved forøgede Toldpaalæg, da spillede dette en saameget mindre Rolle for den almindelige europæiske Opfattelse, som det tyske Kejserrige — der jo nu førte an i Europa — fortsatte kraftigt paa den i Tyskland længst betraadte Frihandelsbane. Men henad Slutningen af Halvfjerdserne rejstes Spørgsmaalet paany i vort sydlige Naboland; der kom Liv i det, det fik Fart, og det fik sin Løsning i Retning af udpræget Beskyttelsestold. Hordan denne Løsning lader sig forklare, er det Første, som jeg her i korte Omrids skal fremstille.

Til alle Tider have selvfølgelig Statsmænd og Lærde haft Statens og Borgernes økonomiske Forhold under Overvejelse, men det var først paa den Tid — i det syttende Aarhundrede — da den moderne Stat var sat i System, Centralisationen gennemført og Enevælden fastslaaet, at man begyndte med Konsekvens at regjere efter statsøkonomiske Maximer, d. v. s. skabte sig en Theori, der blev Rettesnoren for hele det følgende Aarhundredes praktiske Politik paa Samfundshusholdningens Omraade. Den Theori, man regjerede efter, var som bekjendt *Merkantilismen*. Merkantilisterne vare Guldmagere. De vilde gjøre Guld og Sølv, de vilde trække de ædle Metaller til Landet, de vilde forhindre dem fra at for-

lade det. Der var meget taabeligt i den Idé, at ville gjøre Erhvervelsen af ædle Metaller til et Lands økonomiske Hovedformaal — ihvorvel Taabeligheden, navnlig efter den Tids Forhold, ingenlunde var saa umenneskelig stor, som man har villet gjøre den til — der var ligeledes meget taabeligt i de Midler, man anvendte for at naa Maalet, ihvorvel der selvfølgelig ogsaa ved disse kunde hæfte gode Sider, der kom Udviklingen til Nytte. De Midler, man anvendte, var Kunst og Tvang. Opgaven var at skabe en saa stor industriel Udvikling som muligt i selve Landet, for at man i Stedet for at indføre fra Udlandet kunde udføre dertil, hvorved man da atter vilde opnaa en gunstig Handelsbalance og et Overskud af ædle Metaller. Man oprettede derfor Fabriker i Hobetal, man indførte nye Industrier, man undersøgte ikke, om alt dette egnede sig for Landet, men foreløbig gav man uhyre Summer ud, hyppigt uden at faa Udbytte deraf. Man lettede Indførselen af Raaprodukter og Udførselen af Fabrikata, og man besværliggjorde saa meget som muligt Indførselen af forarbejdede Industriartikler. Det hele Tvangs- og Reguleringssystem — ogsaa indadtil med Hensyn til Laugsbestemmelser, Tilvirkningsbestemmelser o. a. m. — var selvfølgelig til megen Besvær, men det manglede ikke sine gode Sider. Det har saaledes utvivlsomt udviklet en vis professionel Gjennemsnitsdygtighed — om det end ikke har været skikket til Udvikling af Talenter — og det har muliggjort Industrier og Fabrikvirksomheder, der navnlig paa hin Tid rundt om i Landene neppe helt havde kunnet undvære Statens Opmuntring og Understøttelse, og hvoraf mange ogsaa senere have vist sig at være levedygtige. Dertil kommer, at Tvangsbestemmelserne faldt mindre for Brystet, fordi man ikke var vant til bedre, hverken fra Fortidens Bysamfund, som jo netop udmærkede sig ved Rækker af Regler og Love, ved Jalousi og ved Korpsaand, eller fra det enevældige Regime, under hvilket man levede. Naar undtages Tyskland med dets mange Smaastater, blev dernæst i de fleste Lande, efter fransk Mønster, de mange indre Toldlinier mellem Provinserne indbyrdes ophævede, og det lettere Samkvem indadtil maatte selvfølgelig for Datiden være en Reform af saa stor Betydning, at den ingenlunde kunde overskygges af de strænge Afgiftsbestemmelser paa

Grænserne. Den økonomiske Maxime gennemførtes heller ikke altid med lige stor Principfasthed — hverken i god eller daarlig Retning. I sidstnævnte Henseende bibeholdte man saaledes jevnlig Udførselsafgifter — hvis de havde bestaaet fra gammel Tid — for Varer, der dannede Landets vigtigste Exportartikler, men paa den anden Side mildnede man ogsaa nu og da altfor haarde Indførselsafgifter, selv om det gjaldt Artikler, hvis Produktion man lagde Vægt paa i selve Landet. Gennemgaaende førtes dog Maximen igjennem med større eller mindre Styrke i Størstedelen af Europa, og der kom først Vaklen i Systemet, da nye økonomiske Theorier havde fortrængt den merkantilistiske Opfattelse.

Medens de merkantilistiske Theorier satte Industrien i første Række og krævede kunstige Midler til dens Opretholdelse, gjorde den efterfølgende *fysiokratiske* Skole i Frankrig Landbruget til Grundlag for Samfundshusholdningen og fordrede Frihed i den økonomiske Udvikling. Det var Naturen, der paa dette som paa de øvrige Omraader skulde indsættes i sin Ret og hermed den naturlige, den ubundne Frihed. Principet om at lade Forholdene udvikle sig frit for derigjennem af sig selv at naa til den heldigst mulige Løsning overførtes saa til den britiske Skole, hvor det faldt sammen med de skotske Tænkeres Ideer og blev den vigtigste Grundsætning i det Adam Smithske Hovedværk om Nationaløkonomien, *Wealth of nations*, der udkom i Aaret 1776. Denne Grundsætning faldt desuden sammen med hele Tidens frisindede Retning, der sluttelig gav sig Udtryk i den franske Revolution, og det økonomiske Feltraab blev fra nu af, at Nationen stod sig bedst ved, at Staten ikke indgreb i det økonomiske Liv, men lod Alt gaa sin frie Gang, hvorved man lettest vilde naa til en harmonisk Ordning af Samfundsforholdene. I Praxis medførte denne Theori en Formildelse, ja tildels en indgribende Reform af de gamle Toldtarifer, man krævede fri Vareudveksling mellem Landene, man forudsatte, at hvert Land af sig selv vilde kaste sig over de Virksomheder, der bedst egnede sig for det, og at derved Produktionen og Omsætningen Land og Land imellem vilde fremmes, man gjorde med Styrke gjældende, at de økonomiske Love vare Naturlove, ensartede, enkelte, i lige Grad gjældende stedse og for alle Nationer, og at alle Lande i lige

Grad burde give dem frit Spillerum til at udfolde sig. Man modvirkedes selvfølgelig i denne Udvikling ved den Modstand, de Samfundsklasser gjorde, som i første Række led under Frihedsbevægelsen — f. Ex. Godsejerne i England overfor Forslaget om Korntoldens Ophævelse — endvidere ved mange Staters reaktionære Regimente, om end dette gav sig mindre Udslag paa det økonomiske end paa det politiske Omraade, men efter 1848 sejrede den økonomiske liberale Bevægelse over hele Linien. Den umaadelige Udvikling af de internationale Kommunikationsmidler gjorde den frie internationale Forbindelse i økonomisk Henseende naturligere og forstaaeligere, den almindelige Frihedsbevægelse kom ikke blot den økonomiske Forbindelse mellem Landene, men ogsaa og endnu mere det indre økonomiske Liv til Gode, og om Udviklingen end ogsaa i denne Periode gik noget bølgeformigt, og, som al praktisk Udvikling, stødte paa en ikke ringe Gnidningsmodstand i de bestaaende Forhold og i offentlige og private Interesser, saa var dog den liberale Økonomi den, der sad i Højsædet baade i Theori og i Praxis. Fra Aaret 1860 — efter Afslutningen af den fransk-engelske Handelstraktat — ansaas den liberale økonomiske Politik som fastslaaet for mange Tider i de europæiske Stater. Efter Krigen i 1870 maatte imidlertid Frankrig — ligesom de amerikanske Fristater efter Borgerkrigen — søge nye Indtægter i forhøjede Toldafgifter, og ved Slutningen af Halvfjerdserne kom Omslaget i Tyskland, hvad der gav Stødet til en ny økonomisk Bevægelse i hele Europa.

Den internationale Frihedstheori mødte tidligt en Modstander i den tyske Nationaløkonom *Friedrich List*. I Mod-sætning til en kosmopolitisk Lovgivning forlanger han en Lovgivning, der paa det nationaløkonomiske Omraade først og fremmest tager Hensyn til det Land, der lovgives for. Paa Toldlovgivningens Omraade mener han derfor, at man ikke kan have en og samme Slags Toldbestemmelser i de forskellige Lande, og at den Kjendsgjerning, at et Land for Tiden egner sig til Frihandel, ingenlunde udelukker, at et andet Land kan have Brug for Beskyttelse. Han vil kort sagt have en *national* Lovgivning, der tager Hensyn til, at vel vil ogsaa paa Nationaløkonomiens Omraade de samme Betingelser stedse afføde de samme Virkninger, men at man netop maa erindre,

at Betingelserne ikke ere ens overalt, men forskellige efter Tid og Sted. Nu er det, efter List, en Hovedbetingelse for Opnaaelsen af det Maal, som Staten skal sætte sig, at skabe en *Forøgelse* og *Mangfoldiggjørelse* af Kræfterne, og dette opnaas ikke uden positiv Indskriden fra Statens Side. Jo mere mangesidig Nationen er paa det nationaløkonomiske Omraade, jo mere forskjelligartede Grene af Samfundshusholdningen, Individerne knytte sig til, des mere vil Folket være i Stand til selv at fremskaffe de forskellige Livsbetingelser for en forøget Kultur. Derfor begynder Skalaen for et Folks Udviklingstrin med den vilde Tilstand og Hyrdetilstanden længst nede, saa følger Agrikulturtilstanden, saa Agrikultur-Manufakturtilstanden og øverst oppe endelig Agrikultur-Manufaktur-Handelstilstanden. Altsaa først, hvor saavel Landbrug som Industri og Handel samtidig staa i Flor, er Maalet naaet. Men før det Ene er opnaaet, kan det Andet ikke fremmes, og en Nation, der væsentligst befinder sig paa Agrikulturstandpunktet, maa derfor slaa noget af paa at udvikle sig paa Industriomraadet. Industriens Udnyttelse af Landets naturlige Hjælpemidler, dens Vexelvirkning med Landbruget, dens hele opdragende og vækkende Indflydelse er af saa stor Betydning, at man maa fremhjelpe den, hvor den fattes, støtte den, hvor den er i sin Begyndelse, og gjøre dette paa Frihandelsens Bekostning. Det gjælder selvfølgelig ikke om at skabe Industrier, der ikke passe og aldrig kunne komme til at passe for Landet, men det gjælder om at arbejde de Industrier op, der væsentligst kun staa tilbage, fordi Udlandet har et Forspring, og der ved nogen Hjælp i sine første Forsøg fra Statens Side vilde faa Kraft til selv at voxte i Vejret, jævnbyrdig med Udlandets. Til dette Brug maa man altsaa have en beskyttende Toldskala, en Tarif, der er indrettet paa des højere Satser for hver enkelt Industri, jo mere den skal støttes, og først naar man er naaet til en kraftig og fuldt ud levedygtig Industri over hele Linien, der kan forsyne Indlandet og tage Kampen op med Udlandet, først da er Tiden til at gaa over til Frihandelen og derigjennem arbejde sig op til det sidste og højeste økonomiske Stade.

De Listske Theorier, af hvilke der her selvfølgelig kun er givet et højst skizzeret Omrids, fremkom i samlede Værker i

Aarene omkring 1840, efter først at have været forberedte og fremstillede i Rækker af Avisartikler og agitatoriske Skrifter. Hormegen Betydning List end havde i Tyskland som direkte og indirekte medvirkende til Oprettelsen af den tyske Toldforening, slog han dog ikke videnskabelig igjennem. I den ortodoxe økonomiske Lejr — af hvis individualistiske og Abstraktionstheori han var en energisk Modstander — indrømmede man vel det berettigede i forskellige af hans Betragtninger, men man havde paa den anden Side let ved at paavise de mange Overdrivelser og Urimeligheder, hvoraf hans Skrifter vare opfyldte, og i den almindelige Bevidsthed kom List til at staa som en talentfuld, men ensidig og bizar Forfatter. Hertil bidrog utvivlsomt, at de engelske og franske Nationaløkonomer kun sjældent og ugjerne gav sig til at læse, endsige fordybe sig i en tysk Forfatters Værker, og at altsaa Beskyttelsestheoriens Hovedforsvarer i Europa tildels blev dem en ubekjendt Mand. Den flygtige Behandling af ham paavirkede da det øvrige Europa, indbefattet Tyskland selv, idet de nationaløkonomiske Paroler endnu saagodtsom udelukkende udgik fra Frankrig og England. I Perioden efter List (omtr. fra 1850) arbejdede der sig imidlertid en Række af kundskabsrige og skarptænkende tyske Nationaløkonomer frem, der vel stod paa den gamle Nationaløkonomis Basis, men der samtidig stedse stærkere gjorde gjældende, at de nationaløkonomiske Undersøgelser kræve en historisk Baggrund, fordi de nationaløkonomiske Fænomener til de forskellige Tider kun forstaaes i Sammenhæng med hver enkelt Tids hele øvrige Historie. Hermed staar det da atter i Forbindelse, at man selv til samme Tid, men i forskellige Lande, ikke kan vente, at Samfundets økonomiske Tarv skal være ensartet og kræve de samme økonomiske Former, eftersom Folkets tidligere Historie og nuværende Forhold nødvendigvis maa virke modificerende ind paa de almindelige Theoriers Overførelse i Praxis. For Nationaløkonomernes historiske Skole i Tyskland maatte List derfor komme til at spille en hel anden Rolle end for den vesteuropæiske Nationaløkonomi, og efterhaanden som man i Tyskland emanciperede sig fra denne, blev List atter draget i Forgrunden og blev selvfølgelig navnlig Beskyttelsesmændenes store Forbillede og Helgen.

Denne — berettigede — Emancipation fra de tidligere dominerende nationaløkonomiske Forfattere fik forøget Styrke og forceredes tidt frem til det Overdrevne efter 1870. Der var, som man vil erindre, i Tiden efter den fransk-tyske Krig en meget stærk Selvbevidsthed i det nye tyske Kejserrige, saa at man ikke nøjedes med at forherlige sit Land, sit Folk, sine Krige og Bedrifter direkte paa Prosa og paa Vers, man arbejdede sig saaledes op, at en stor Del af Skjønliteraturen ikke drejede sig om Andet end om Krigshelte og stærke Mænd og Kvinder, og saa at den videnskabelige Literatur ikke alene opdagede, at den dybeste og grundigste Videnskabelighed havde sit Sæde i Tyskland, men at dette Land, naar man saa nøjere til, overhovedet altid havde været Sæde for en fuldt saa stor videnskabelig Rigdom som hvilketsomhelst andet Land i Europa. Det var saaledes ikke frit for, at man paa Nationaløkonomiens Omraade vilde gjøre gjældende, at Mænd, hvem til Dato kun faa havde hørt nævne, dog et eller andet Sted i længst forglemte Værker havde sagt det afgjørende Ord, som ikke-tyske Forfattere senere paany havde opfundet og haft mere Held med at udbrede, og at kun dette var Grunden til, at Tyngdepunktet i saa stor en Periode af Nationaløkonomiens Historie havde ligget i den vesteuropæiske Literatur. Man skabte kort sagt en national Nationaløkonomi og i denne fik List selvfølgelig en fremragende Plads.

Betydningen af, at den historiske, national-tyske Skole blev den herskende efter 1870, og at dens Forløber Fr. List kom til Ære og Værdighed blev naturligt den, at den Glorie af Uangribelighed, der havde omgivet Frihandelstheorien, tabte sig. Hvad enten man var enig eller uenig i den nærmere Begrundelse af Beskyttelsessystemet, indrømmede man i hvert Fald, at Spørgsmaalet ikke paa Forhaand paa abstrakt Maade kunde afgjøres, men at dets Afgjørelse maatte afhænge af de konkrete Forhold, af det tyske Riges Stilling, det tyske Folks nuværende økonomiske Situation. Man forlod med andre Ord det tidligere kosmopolitiske Standpunkt til Fordel for det nationale, man opgav den tidligere almengyldige Lov til Fordel for den ved de nationale Forhold bestemte.

Foruden at man saaledes substituerede alle Folkeslag med det Folk, i hvilket man levede, foretog man ogsaa en anden

Svingning bort fra den tidligere nationaløkonomiske Lære, ved at anerkjende Statens Ret, ja dens Pligt til at gribe ind i Befolkningens økonomiske Forhold med Forsøg paa at regulere den. Der kunde selvfølgelig være Uenighed, om denne Regulering skulde foregaa som af List foreslaaet — ved Ophjælpning af Industrien, ved Beskyttelsestold o. l. — eller paa anden Maade, men at det i og for sig ikke laa udenfor Statens Opgave at indblande sig i de økonomiske Forhold, derom var man i alt Væsentligt enig. Denne Fordring om Statsindgriben, denne Opgivelse af *laissez-faire* Principet var ikke fremkaldt ved Spørgsmaalet om Frihandel eller Beskyttelse, men ved den hele sociale Bevægelse.

Sagen var, at samtidig med at den liberalistiske Bevægelse stod paa sit Højdepunkt, og samtidig med at Industrien gjorde rivende Fremskridt og Storbedrifternes Antal tiltog, opdagede man, at dette skete paa Bekostning af mange Menneskers Selvstændighed og Velvære, idet den lille Haandværker forsvandt og gav Plads for Fabrikarbejderen, der hyppigt levede et Liv i Nødtørft og Elendighed og navnlig i skrigende Misforhold til det Liv, som de Besiddende førte, og til de Fordringer, som den stigende Kultur maatte kræve af et menneskeværdigt Liv. Man opdagede med andre Ord, at Gjennemførelsen af den fri Konkurrences Principer vel kunde forøge den samlede Nationalformue, men samtidig skabte en endnu uheldigere Fordeling end tidligere, og at Arbejderen, uden Statens Indblanding, vilde blive exploiteret til en Grad, som vilde bringe Ulykke over ham selv og hans Familie og derigjennem over det hele Samfund. De socialistiske Forfattere, der først havde faaet Blik for *laissez-faire* Principets Skyggesider, havde let ved med skjærende og ubarmhertig Kritik at vise det bestaaende Systems Mangler, og den Virksomhed, der i saa Henseende udfoldedes af engelske og franske Forfattere, efterfulgtes af tyske Forfattere, der paa en langt grundigere og langt mere systematisk Maade paapegede Konsekvenserne af den frie Konkurrences Gjennemførelse og af den bestaaende Arbejdsordning. Det var paa Basis af disse Skrifter, at Lassalle i Begyndelsen af Tredserne paabegyndte den socialistiske Propaganda i Tyskland, en Propaganda, der efter hans Død

fortsattes og efterhaanden samlede den største Del af Tysklands Arbejdere omkring den socialdemokratiske Fane.

Ihvorvel det nu var langt fra, at den historiske Skole hyldede socialistiske Principer i den Forstand, at den vilde gaa med til en Omkalfatring af den bestaaende Arbejdsordning eller lign., indrømmede den dog, at en Del af den Kritik, der var rettet mod de hidtil gjældende økonomiske Theorier og deres Udførelse i Praxis, var vel begrundet, og samstemmede ligeledes i, at Staten ikke burde nøjes med at spille Natvægterens Rolle, d. v. s. udelukkende være retsbeskyttende, men at det ogsaa hørte med til Statens Opgaver at gribe ind i de økonomiske Forhold paa de Punkter, hvor den uindskrænkede Frihed medførte iøjnefaldende Ulemper og Ulykke. Den historiske Skole — hvis Tilhængere paa Grund af den sociale Retning, Skolen havde taget efter Eisenachermødet i Oktober 1872, for Størstedelen sammenfattedes under Navnet den „kathedersocialistiske“ Gruppe — hævdede altsaa det dobbelte: dels at de økonomiske Former, som skulde søges gennemførte i Tyskland, maatte bestemmes efter de konkrete Forhold i Tyskland og ikke kunde skabes efter en og samme Skabelon hele Verden over — hvad der f. Ex. medførte, at Frihandelens konsekvente Gjennemførelse saare godt kunde være en Meningsløshed og til Ulykke for Tyskland, samtidig med at den var til Gavn for England — dels at Staten burde gribe regulerende ind, hvis det var nødvendigt — hvad der f. Ex. medførte, at hvis Frihandelen samlede Formuerne paa faa Hænder, men ødelagde Arbejderne, det da blev Statens Opgave at søge Midler herimod. Uden at det altsaa endnu var afgjort, om en Beskyttelse virkelig vilde være til Gavn for Tyskland, kunde foreløbig Kathedersocialister, Protektionister og Socialister godt slaa Følge et Stykke af Vejen, Sagen om Beskyttelsestoldens Indførelse kunde godt komme under almindelig Debat, og allerede dette var en meget væsentlig Sejr for de, som sædvanligt, beskyttelsesivrige Industridrivende og deres Talsmænd, der nu begyndte at leve højt paa de Listske Ideer, og som vare beredte paa iøvrigt at benytte sig af alle gunstige Omstændigheder, der maatte frembyde sig.

Man kunde sige, at den Nationaløkonomi, der nu traadte i Stedet for den tidligere, var en realistisk, i Modsætning til

den tidligere, efter sine Principer, mere idealistiske. Dette hang atter sammen med den samtidige tyske Realpolitik. Den Bismarckske Politik var alt andet end kosmopolitisk, den var tysk og havde kun tyske Interesser for Øje. Den indrømmede andre Lande, hvad Konstitution de ønskede at give sig — som Frankrig f. Ex. — idet den ligesaa lidt vilde anlægge tysk Maalestok paa franske Forhold som tillade det Modsatte, den hævdede det monarkiske Princip og Legitimitetsprincippet, hvor det var Tyskland gavnligt — overfor Riget som Helhed — men satte sig ud over disse Principer, hvor Rigets Enhed og Konsolidering krævede det, den gav sig ikke ud for at hævde nogensomhelst international Idé — som f. Ex. Napoleon III gjorde det — den vilde kun hævde én Ting, Tysklands Styrke udadtil, Ro og Velfærd indadtil.

Var saaledes denne tysk-tyske Realpolitik svarende til den herskende økonomiske Theori, saa gjaldt selvfølgelig det samme Theorien om Statsmagternes berettigede Indgriben. At den tyske Rigskansler ikke skulde anse Staten for berettiget, ja forpligtet til at udfolde sin Magtfylde, hvor Samfundet som Helhed mente at kunne have Gavn deraf, selv om en Del af den individuelle Frihed gik i Løbet — det var der Ingen, der formodede, Ingen der vilde vente. Ganske vist kom dette Spørgsmaal ikke frem i det første Femaar efter Kejserrigets Oprettelse. I sin Kamp mod Kurien støttede Bismarck sig til de gamle liberalistiske Partier, der til Gjengjæld fik en Række af frisindede kirkelige og Undervisningslove gennemførte, samtidig med at de store organisatoriske Love om Retsplejen og den indre Forvaltning bleve udarbejdede og vedtagne. Men da Bismarck efter denne Periode vendte sig til den indre Forvaltning, da blev ikke *laissez-faire* Princippet hans Rettesnor, men Statsmagts Indgriben. I den Reformperiode, der begyndte i Slutningen af Halvfjerdserne og er i Gang den Dag idag, har han derfor stadig været støttet af de videstgaaende af Kathedersocialisterne. Andre af disse, der atter have sluttet sig til ham i de sidste Aars Arbejderlovforslag, kunde derimod ikke følge ham i Beskyttelsespolitikken, ikke af principielle Grunde imod Statens Indgriben, men fordi de i og for sig mente, at de vedtagne Toldlove i flere Henseender be-

roede paa en kortsynet og forfejlet Politik, der let kunde have mere Ondt end Godt i Følge.

Var saaledes end dels ved den herskende økonomiske Skoles Theorier, dels ved den ledende Statsmands Ideer, Jordbunden beredt til Statens Indgriben i de økonomiske Forhold i Slutningen af Halvfjerdserne, saa maatte der dog særlige Aarsager til, for at Protektionismen skulde faa den Vind i Sejlene, som den fik og senere har bibeholdt. I første Række maa da nævnes den økonomiske Misère. Efter at de franske Milliarder havde sendt ud over det tyske Rige en Guldflod, der gjødede altfor rigeligt, bragte Godt og Ondt, vild Væxt og nyttige Planter til at skyde op imellem hverandre, efter at Sejrsstolt-heden og Selvtilliden efter Krigen var bleven overført paa det økonomiske Omraade og havde gjort et hvilket som helst Projekt udførligt, blot det lød stort og havde klingende Navne bag sig, efter at Aktiesvindelen, Byggesvindelen og Overproduktionen havde naaet sit Højdepunkt, saa fulgte Krachene, de dumpe Efterveer, den sørgelige Udmattelse. Den indtraadte Reaktion lammede Efterspørgslen, hængte Produktionen, bragte Standsning og yderligere Tab. Da blev man nødt til at fabrikere à tout prix hellere end at lade Maskinerne gaa istaa og Arbejderne være ledige, og man fabrikerede da i Masse og til godt Kjøb — „schlecht und billig“ blev den tyske Industris Prædikater — og det var den Tilstand, man maatte bort fra. Man var i Sumpen, og Staten maatte hjælpe En op. Der behøves ingen lang Erfaring for at vide, at naar et Lands industrielle Tilstand er i Forfald under en Frihandelsperiode, saa faar Frihandelen Skylden, og man søger til Beskyttelse som Lægemidlet. Man erklærede det for umuligt at undvære Statens Hjælp overfor Udlandets Konkurrence, man fordrede denne Hjælp baade for sin egen og for hele Samfundets Skyld, man opfriskede alle de Argumenter, der Periode efter Periode var fremkommet til Fordel for Beskyttelsen, og man gjorde det nu med større Tillid end før, fordi, som sagt Sindene vare fiendtlige mod Manchestertheorien og mere sympathetiske overfor Statens Indgriben, og fordi Tilstanden i hvert Fald ikke mentes at kunne blive værre, end den var. Saa kom hertil, at det stadig stærkere truende Arbejdsspørgsmaal i en ganske særlig Grad maatte henlede Opmærksomheden

paa Industrien, fra hvilken Arbejderne fik deres Erhverv, og at endelig den stigende Indførsel af Landbrugsprodukter gjorde det stedse nødvendigere at søge en Modvægt i Industrien, for at Exporten af Industrivarer kunde betale Importen af de andre Artikler. Fra Godsejerne lød der samtidig de mest højrøstede Klager over, at den fri Indførsel af Kvæg og Korn fra Nabolandene og fra Amerika forringede de hjemlige Produkters Pris, at deres Jorder derfor tabte i Værdi, at deres Ejendomme efterhaanden bleve prioriterede over Evne, og at alt dette i Forening med de tyngende og stadig haardere Kommuneskatter vilde tvinge dem til at gaa fra Gods og Gaard. Ihvorvel det efter den tidligere Beskyttelsestheori ikke var Meningen, at Landbruget skulde inddrages i Beskyttelsen, gjordes der nu ingen Forskjel. Agrarierne forenede sig med Jernværksejerne og de øvrige Industridrivende, og i samlet Kor fordrede man forhøjede Indførselsafgifter. Da var det, Regjeringen traadte til.

Da den tyske Rigskansler kastede sig over de indre økonomiske Opgaver, og da han ansaa Tiden for kommen til en Revision af den tyske Toldtarif, paa Grund af den tysk-østerrigske Handelstraktats Ophør og de deraf opstaaede Vanskeligheder, var hans Standpunkt, som ovenfor nævnt, bestemt ved den Betragtning, at Staten havde baade Ret og Pligt til at gribe styrende ind i de økonomiske Kræfter. Hans Interesse for Arbejderspørgsmaalet, der endnu ikke havde sat Frugt i de direkte socialpolitiske Lovforslag, maatte bringe ham til med Opmærksomhed at beskjeftige sig med Industrien, ligesom hans personlige Livsforhold paa saa mange Maader knyttede ham til Landbointeresserne. Han betragtede Industri og Landbrug — i hvert Fald *ad hoc* — som de egentlige produktive Erhverv, hvis Indehavere jo ogsaa hørte til Landets konservative Støtter, medens Handelen syntes af mere uproduktiv og luftig Art, ligesom ogsaa Handelsmændene for Størstedelen tilhørte de liberale Grupper, fra hvem han netop var stærkt i Færd med at tage Afstand. Han var endvidere under Indtrykket af den Evne, det franske Folk havde haft til at bære alle Krigens pekuniære Ulykker og Efterveer og endda holde sig stoltere oprejst end det tyske, han fandt samtidig den franske økonomiske Politik ledet langt mere i

protektionistisk Retning, end Universitetsteorierne havde anvist som den ene lykkebringende, og han fandt, at den Mand, der paa saa glimrende en Maade havde ledet Frankrigs Organisation — Adolphe Thiers — i sine Handlinger og i sine opsigtvækkende Taler havde været Beskyttelsesmand og en afgjort Ven af de indirekte Skatter. Fyrst Bismarck ønskede en ligesaa kraftig og vidtskreden tysk Industri som den franske, og han lod sig overbevise om, at det stod i Statens Magt ved Hjælp af Beskyttelsen at yde et vægtigt Bidrag hertil, og at den fremmede Industri, uden dette Bidrag, vilde overfylde de tyske Markeder, til Ødelæggelse for den hjemlige Industri og til Samfundets Ulykke. Han ønskede paa samme Tid at komme Klagerne fra Landbostanden i Møde ved Indførselsafgifter paa de fleste Landbrugsprodukter. Han ønskede — last not least — en Forhøjelse af de indirekte Afgifter, iblandt hvilke atter i første Række Tolden, fordi han for det Første som alle autokratiske Regjeringsledere satte mere Pris paa at faa forhøjede Indtægter ad uvilkaarlig Vej, ved det stigende Forbrug, ved den voxende Folkemængde, end ved at gaa til Forhøjelse af de direkte Afgifter, hvor hver Enkelt skal staa Ansigt til Ansigt med Skatteopkræveren, og hvor Autoriteterne skulle udsætte sig for en nærgaaende Kritik af den første, den bedste Privatmand, og fordi han for det Andet overførte denne samme Tankegang paa de Bidrag, de enkelte Stater skulde yde til den tyske Rigskasse. Det maa nemlig erindres, at Hovedindtægten for det tyske Kejserriges Kasse er Tolden og de fælles Forbrugsafgifter, og at forsaavidt de for hele Riget bestemte Indtægter ikke slaa til, skal Resten tilvejebringes ved Bidrag fra de enkelte Stater, i Forhold til disses Indbyggertal. (Jfr. Forfatningsloven af 16de April 1871, Art. 70. Disse Bidrag, Matrikulbidragene, udredes med noget højere Beløb af de sydlige Stater og tildels af Elsass-Lothringen, der selv oppebære Afgifterne paa Øl og Brændevin). Da Rigskassen trængte til Penge, laa det derfor nær for Regjeringen at ønske Tolden forhøjet i Stedet for at faa forøgede Bidrag fra de enkelte Stater, navnlig da Matrikularbidraget fra alle Sider var erkjendt for at være en overmaade elementær Beskatningsmaade. De „umærkeligt“ stigende Toldafgifter vilde styrke Rigets Uafhængighed, Forhøjelsen af

de enkelte Staters Tilskud derimod være generende i mere end én Henseende. Det gjaldt derfor ved Toldrevisionen ogsaa om at skaffe rigeligt med Penge, saaledes at der til alt det Foregaaende endnu kom et væsentligt finanspolitisk Moment med ind i Regjeringens Interesse for Sagen, et Moment, der iøvrigt ogsaa satte sig meget tydelige Mærker i selve Tarifen, uafhængigt af, ja paatværs af den protektionistiske Tendens. — Det var saaledes en Frugt af autokratisk, national og konservativ Kanslerpolitik, af national, social og moderne Statsøkonomi, af Fabrikant- og Godsejerinteresser, af Arbejdervenlighed, af Lyst til Forandring, af Kjendskab til det Bestaaendes Daarligdom for Store og Smaa og Haab om Forbedring og Fremskridt ved det Nye — det var en Frugt af alt dette i Forening, der skabte Svingningen fra det liberalistiske til det protektionistiske System i Tysklands økonomiske Lovgivning i Slutningen af Halvfjerdserne.

II.

Det er grænseløst alt det, der er skrevet og talt for og imod Beskyttelsen. Man maa erindre, at i dette Spørgsmaal har Kampen ikke blot staaet imellem Videnskabsmænd, en Kamp, der kan være uhyggelig nok at overvære, ikke blot mellem Politikere, hvad der ellers er tilstrækkeligt til at bringe Lidenskaberne til at koge over, men det har desuden hyppigt været en Kamp om de personligste Interesser, om Gods og Velfærd, ret en Kamp *pro aris et focis*, udfægtet med Forbitrelse, under Optaarnen af Dokumenter, Fremføren af alenlange Talrækker og krydret med Skjældsord og Insinuationer. Naar Frihandelsmændene i Kor have raabt, at Beskyttelsesmændene ikke egnede sig til at dømme i denne Sag, eftersom de i Reglen vare Parter i Sagen, vare ensidige Ignoranter, talte ikke for Nationens Vel, men for deres egen Madpose, købte Stemmer, underholdt Journalister osv. osv., da svarede Beskyttelsesmændene, at Frihandelsmændene havde godt ved at snakke abstrakt Nationaløkonomi, men ikke forstod sig paa Praxis, at medens de sad og puttede deres Embedsgager og Artikelhonorarer i Pengeskrinene, bleve Driftsherrer

og Arbejdere ødelagte af Udlandets Konkurrence, at de fik Understøttelse fra Udlandets Industridrivende, der selvfølgelig ønskede deres Varer en saa uhindret Adgang til alle Nationers Markeder som muligt o. a. m. Gaar man fra Skjældsordene til Argumenterne, da er der heller ingen Mangel paa disse. I Aaret 1877 udgav Professor Lehr i Carlsruhe en Under-søgelse om Frihandel og Beskyttelse, i hvilken han ret udførligt fremsatte alle de Grunde, der ere anførte for og imod Beskyttelsen. Alene Registret i denne Bog er belærende. Ifølge dette falde Beskyttelsesmændenes Argumenter i 4 Grupper, nemlig: A. De skadelige Følger af Handelsfriheden og *laissez-faire* Principet, B. de gunstige Virkninger af Beskyttelsen, C. det Ubegrundede i Indvendingerne imod Beskyttelsen, D. de praktiske Beviser for Theoriens Rigtighed. Frihandelsmændene derimod paavise — næst efter en Fremstilling af Frihandelens og den fri Konkurrences positive Fordele — Beskyttelsestoldens Skyggesider og Theoriens Mangler gennem: A. Beskyttelsestoldens Overflødighed og Uvirksomhed, B. dens hindrende og skadelige Følger for Samfundet som Helhed, C. det Mangelfulde og Utilstrækkelige ved selve de for Theorien fremførte Beviser, D. det Umulige ved en konsekvent Gjennemførelse af det ærligt mente Beskyttelsessystem. De to B'er — henholdsvis „de gunstige Virkninger af Beskyttelsen“ og „dens hindrende og skadelige Følger for Samfundet som Helhed“ — have atter følgende Underafdelinger: *For Beskyttelsestolden*: a) Den er et Middel til at uddanne og opdrage industrielle Kræfter, b) den er en Betingelse for den fuldstændige Udnyttelse af de forhaandenværende Naturskatte, c) den er et Middel til at formindske Samfundshusholdningens Omkostninger og til at forebygge Bortødslen af produktive Kræfter, d) den forøger de produktive Kræfter, idet den skaber en inderlig Vexelvirkning imellem dem, e) den er et Middel til at forbedre Arbejdernes Tilstand, f) den trækker fremmed Kapital til Landet, g) den fremmer de statistiske Øjemed (ved at muliggjøre nøje Kontrol med Ind- og Udførsel), h) den er en Indtægtskilde for Staten, i) den er en Betingelse for Opnaaelse af national Selvstændighed, k) den fører til almindelig Verdensfred (fordi den Splid, som den hidsige Konkurrence mellem Nationerne medfører, vil formindskes).

Imod Beskyttelsestolden: a) Den giver Anledning til økonomiske Udgifter, b) den foranlediger Frembringelse af ringere Varekvaliteter, c) den forhindrer eller formindsker Tvangen til billig Produktion, d) den er en ensidig Begunstigelse af en Del af Befolkningen paa Bekostning af en anden, e) den fremmer ikke engang deres Interesse, til hvis Fordel den skal virke, f) den fører til fordærvelig Afspærring overfor Udlandet, g) den er en skadelig Indskrænkning af den industrielle Frihed, h) den fører til Smughandel og Demoralisation, i) den fremkalder Gjengældelsesforanstaltninger hos de andre Nationer, k) den fører til Tvist og Ufred mellem Folkene (fordi det fri og harmoniske Handelssamkvem vil ødelægges ved Grænsekonflikter o. l.).

Rækken af Deduktioner — af abstrakte Argumenter — har man fra begge Sider villet styrke med statistiske Beviser. Disse have dog for Størstedelen ingen Værdi. Den almindeligste Maade at argumentere statistisk paa har været den at godtgjøre, at dette eller hint Land under Frihandel eller Beskyttelse er gaaet frem eller tilbage i Omsætning eller Produktion. Stigningen eller Tilbagegangen i Amerikas Produktion er atter og atter fremdraget som Bevis for eller imod Beskyttelsen, Englands umaadelige Handel er anført som Bevis for Frihandelen, Frankrigs Evne til at betale de 5 Milliarder og endda synes lige rigt som Bevis paa Beskyttelsen. Lige indtil de seneste Aar, indtil idag, afgiver hvert Aars Vareomsætnings- og Produktionsstatistik i Tyskland Materiale for de stridende Parter til at bekjæmpe hinanden med. Alt sligt er saa godt som uden Betydning. Saa længe man ikke sætter al sin Kraft ind paa at *isolere* de statistiske Data, man vil sammenligne, saa længe er Arbejdet forgjæves. Det er saa godt som umuligt imellem de ti og hundrede Aarsager, som Frankrig skylder sin Rigdom — hvad enten man taler om Forholdene i Almindelighed eller om en bestemt Periode — at paapege den Andel, Beskyttelsen har, eller at udregne, om Rigdommen ikke havde været endnu større uden Beskyttelse. Ved almindelig Undersøgelse kan man derfor i Reglen kun naa til at konstatere det Faktum, at naar f. Ex. Udførselen eller Produktionen i 1885 var større end Udførselen eller Produktionen i 1880, da kan den i Mellemtiden indførte Be-

skyttelse ikke havde haft en saa uheldig Virkning, at den har overfløjet Aarsagsmomenterne til Stigning. Men om den har haft en gunstig eller ugunstig Virkning lader sig ingenlunde slutte heraf, og alle de Experimenter, der i saa Henseende gjøres med Tallene, er en fordærlig Leg. Spørger man paa samme Maade om Beskyttelsestoldens Indflydelse paa Arbejdslønnen, da kan man konstatere, om de Fag, der have Beskyttelse, have mindre eller højere Arbejdsløn end de øvrige — og en saadan Konstateren er ingenlunde betydningsløs — men en direkte Maalestok for Beskyttelsens Indvirkning bliver Arbejdslønnen først da, naar man er sikker paa at have bortelimeret alle øvrige væsentlige Aarsagsmomenter til Bestemmelsen af Arbejdslønnen i de forskjellige Fag. Saaledes maa Statistiken, naar den skal tages i dette Spørgsmaals Tjeneste, behandles haade med Sagkundskab og Ædruelighed, og man kan først haabe paa at opnaa Resultater ved at gennemgaa Fag for Fag og sammenligne deres Produktionsbetingelser og Omsætningsbetingelser fra Periode til Periode. Først derved kan man komme til Kundskab om, hvorvidt Tolden spiller nogen Rolle for vedkommende Fag, eller om den, f. Ex. i Forhold til Fragten eller til Konjunkturerne, maaske slet ingen Rolle spiller for Fagets Trivsel eller Stagnation. Iøvrigt kan Statistiken selvfølgelig benyttes, naar man vil undersøge, om et Land er væsentligst Agerbrugsland eller væsentligst Industriland, og hvilken Interesse det derfor i al Almindelighed kan have af en Landbrugs- eller en Industritold, eller om Landet indfører eller udfører disse eller hine Varer, eller om Befolkningen konsumerer mest Vegetabilier eller mest animalske Produkter, og om en Told paa en af disse Varegrupper derfor overhovedet kan blive af Betydning for den store Konsum o. a. l. Men, som sagt, den almindelige direkte Undersøgelse af Toldens Virkning, udmaalt efter om der har fundet Fremgang eller Tilbagegang Sted, den er som Regel værdiløs.

Hvis man da vilde spørge, om man slet ingen Vegne er naaet, om der er ti Grunde for og ti imod, om Spørgsmaalet Frihandel eller Beskyttelse skal afgjøres ved Plat eller Krone, Rødt eller Sort, da bliver Svaret, at man er kommet et Stykke Vej og endda ikke saa lidet, og det henad Beskyttelsen til. Det maa nemlig for det Første erindres, at idet den historiske

Betragtning af Nationaløkonomien er trængt igjennem, har Beskyttelsen allerede derigjennem en gunstig Chance, fordi den paa sin Side har Fortiden, de historiske Forhold. Saa langt tilbage de civiliserede Staters Historie gaar, er der bleven opkrævet Told, og om denne end hyppigt kun var en Finantstold, saa maatte den dog paa mange Punkter blive til Beskyttelse for de indenlandske Tilvirkninger. Efter Aarhundreders Flikværk og Stykværk paa Toldvæsenets Omraade, kom da hint Colbertske Aarhundrede — Ludvig den 14des og Ludvig den 15des Tidsalder — hvor Beskyttelsen sattes energisk i System over hele det europæiske Kontinent. Om end dernæst det efterfølgende Aarhundrede atter betegner en Opgivelse af disse Ideer, saa har Praxis dog kun gjort det modstræbende og paa en saadan Maade, at selv forud for den sidste Reaktionsbevægelse hen imod Beskyttelsen, var dog faktisk de fleste Landes Toldlove delvis beskyttende. Med den historiske Nationaløkonomi som Udgangspunkt vil derfor enhver ny Toldlov, ikke alene af praktiske Grunde, men ogsaa af principielle blive nødsaget til at prøve hver enkelt Industri og undersøge, hvilken Understøttelse Tolden hidtil har ydet den, for at man deraf kan drage sine Slutninger om Fremtiden. Beskyttelsessystemet har altsaa for saa vidt i den historiske Skole faaet en Forbunds-fælle, som en historisk-national og konkret Behandling af Forholdene altid er et væsentligt Fremskridt fra det blanke international *laissez-faire* System.

Ogsaa i den Retning har Beskyttelsen bedre Chancer end før, at man ikke mere lader sig skræmme med, at Staten ikke bør gribe ind i Produktionen. Hvis det kan gavne Produktionen, hvorfor skal saa Staten ikke gjøre det? Hvis Industriens Blomstring er til Gavn for hele Samfundet, og hvis den kan fremmes ved en Beskyttelsestold, hvorfor skal saa Staten ikke beskatte Individerne til Fordel for Almenvellet? Man indvende ikke, at Pengene yngle bedst i Borgernes Lomme, at hvis den hele Produktion fordyres, saa vil Alle komme til at betale til Alle, og at Resultatet vil blive et uhyre Afgiftssystem, hvor man til Gjengjæld for Afgifterne fordrer, at Staten skal paatage sig alle Byrder og alt Ansvar. Thi Spørgsmaalet er netop, om Staten ikke gennem en saadan

Skat, f. Ex. en Toldafgift, med Held kan regulere Erhvervene, skabe Landbrugets overflødige Kraft et Afløb i Industrien og opretholde de alt bestaaende Haandværk og Industrier. Det er jo muligt, at Staten ved at tage Borgernes Penge og gjøre Livet dyrere, dels indirekte, paa den nysnævnte Maade, til Gjengjæld kan bringe Samfundet store Fordele, dels direkte kan anvende Pengene til Individernes og det Heles Bedste. Statskassen vilde derved blive en Slags fælles Tvangssparekasse, til hvilken Borgerne bleve tvungne til at betale, men ved Hjælp af hvilken de da atter vilde faa store materielle og immaterielle Goder, som de ellers selv ikke vilde spare sig sammen til. At Pengene yngle bedst i Borgernes Lomme gjælder maaske de store Formuer, men langt sjældnere Smaaindtægterne, og dersom den Skat, hver enkelt Borger giver, kommer ham til Gode igjen, vil denne Pengeanvendelse sandsynligvis blive fradraget den direkte Konsum og derved dog yngle bedre i Statskassen end andet Steds. Det Forslag, som er fremkommet her hjemme, om at lægge en betydelig Skat paa Øl og Brændevin, men da kun anvende Indtægten til forbedrede Livsvilkaar for de bredere Samfundslag, hviler netop paa den samme Tanke, at beskatte Konsumenten, at gribe ind i Fordelingen, men da atter at give Pengene igjen til Fordel for Formaal som Alderdomsforsørgelse o. l., om hvilke man véd, at Konsumenterne selv ikke vilde have Kraft til at faa dem realiserede. Det er klart, at der ved hele denne Transaktion ikke blot kommer et økonomisk, men ogsaa et stærkt politisk Moment ind i Sagen — nemlig det at Konsumenterne selvfølgelig ogsaa selv ville have Raadighed over, hvor Pengene bliver af — men med dette, som Forudsætning vil man nu til Dags ikke paa Forhaand afskrækkes ved Tanken om, at Staten griber ind paa den her omhandlede Maade. Saa snart man altsaa, i Modsætning til Statens Stilling som udelukkende retsbeskyttende, i de demokratisk moderne Stater giver Staten Ret til at gribe ind saavel i Produktionen som i Konsumtionen, da vil ogsaa en af de væsentligste Anker imod Protektionismen være bortfaldet.

Imidlertid er det at have Traditionen og de bestaaende Forhold i Ryggen vel godt, men endnu intet Bevis for, at man ikke bør forsøge at skabe Forholdene om i Fremtiden, og det

at Staten kan gribe ind i Omsætning og Fordeling til Fordel for Almenvellet er vel rigtigt, men endnu intet Bevis for, at Beskyttelsestolden er et dertil egnet Middel. Selv om det lader sig forene med Statens Formaal at paalægge en Beskyttelsestold, kan det jo godt være Tvivl underkastet, om det er rigtigt at gjøre det. Hvad man i saa Henseende nu til Dags for det Mesté er enig om, er, at Beskyttelsestolden, naar den ikke bliver anvendt paa irrationel Maade, *kan* blive til Gavn for Industrien og derigjennem for hele Samfundet. Paa irrationel Maade kan den anvendes, naar den beskytter Industrier, der ingensomhelst Udsigt have til at trives i Landet, og hvor den anvendte Møje derfor tilsidst er spildt, eller naar den planløst beskytter nogle Industrier og lader andre ligesaa berettigede være uden Beskyttelse, eller naar den endelig beskytter Industrier, der ere saa smaa og saa lidet betydende for Landet, at Beskyttelsen umuligt kan have nogen Interesse for større Samfundskredse og kun bliver hindrende for Omsætningens Frihed. Ser man altsaa bort fra særligt taabelige Foranstaltninger, vil Beskyttelsen i Regelen kunne blive af virksom Betydning i et Land, hvor Industrien er i Opkomst, men som forøvrigt i industriel Henseende er et Begynderland, og hvor derfor de Industridrivende gjerne skulde have nogen Støtte for at holde Tønnen ud i de første vanskelige Tider. Den vil dernæst kunne blive af Betydning, selv hvor Industrien staar paa et fremskredet Stadium, men hvor Udlandets Konkurrenter dog virke under noget gunstigere Betingelser, og hvor derfor en moderat Beskyttelse vilde fremme den hjemlige Industris Trivsel og virke til dens Udbredelse. Den vil endelig kunne blive af Betydning til Opretholdelse af saadanne Haandværk, der, uden Beskyttelse, maa frygte ikke blot Udlandets Fabriksvirksomhed, men ogsaa, hvad der er mere berettiget at værgе imod, en Konkurrence i Arbejdsløn med Lande, hvor Arbejdslønnen, muligvis paa Grund af lettere Livsvilkaar, eller ogsaa uden denne Aarsag, er adskilligt lavere end den indenlandske.

Beskyttelsen vil sikkert i det Hele taget kunne komme Arbejdslønnen til Hjælp, hvad ogsaa de positive Undersøgelser synes at bekræfte, fordi den bl. a. vil berøve Paaskudet til en Depression af Arbejdslønnen. Man maa jo nemlig erindre, at

naar det ofte høres, at Arbejdslønnen bestemmes ved Forholdet mellem Udbud og Efterspørgsel, saa er dette i mere end én Henseende fejl. I Længden bestemmes Arbejdslønnen som andre Varepriser ved Produktionsomkostningerne, men med den ejendommelige Forskjel, at medens Produktionsomkostningerne for andre Varer stadig søges bragt ned, saa søges de for Arbejdet stadig bragt til Vejrs. De Vilkaar, under hvilke Mennesket opdrages og lever, søges jo stadig forbedrede, og for at dette kan naaes, nøjes man ikke blot med den billige Adgang til mangfoldige Nydelser, som Fremskridtet i Produktionen og Kommunikationen Aar for Aar forskaffer, men kræver ogsaa, at selve Lønnen for det menneskelige Arbejde skal blive højere. Til at hævde en gunstig *standard of life* vil Beskyttelsen for det Første bidrage moralsk, fordi Statens Beskyttelse og Lettelsen overfor Udlandets Konkurrence vil paalægge Forpligtelser, som Arbejdersamfundene vel skulle vide at fremholde for de forskjellige Arbejdsgivere. Den vil dernæst bidrage direkte dertil, fordi de industrielle Erhverv ere mere produktive end Landbruget og derfor lettere ville fremkalde en højere Arbejdsløn end dette. Endelig vil Industrivirksomheden, om ikke af anden Grund saa formedelst Samlivet i Byerne, uddanne en langt intelligentere Arbejdsklasse end Landbruget og atter ad den Vej fremkalde forøgede Fordringer til Livet, der atter ville kræve en forøget Arbejdsløn, en forøget Andel i Industriens Produktivitet. En yndet, men ugyldig Indvending herimod er, at det ingen Nytte er til for Arbejderen at faa højere Arbejdsløn under et Beskyttelsesregimente, eftersom jo derved ogsaa de Varer, han skal købe, blive dyrere. Man glemmer herved ganske, at Beskyttelsen, ifølge sin Natur, maa være desto større, i jo højere Grad en Vare er Industriprodukt, at derfor — selv ved gennemført Beskyttelse — Landprodukterne have den mindste, Galanterivarer m. m. den største Beskyttelse, og at endelig derfor Arbejderen, hvis Forbrug selvfølgelig forholdsvis mindre omfatter Industriprodukter end Naturprodukter, mindre finere end grovere Varer, i forholdsvis ringere Grad end de øvrige Samfundsklasser vil gjenfinde og maatte betale den højere Arbejdsløn i de Varer, som han forbruger. Indvendingen er af samme Art som den, med hvilken man modsætter sig forhøjet Arbejdsløn i det Hele taget, stadigt overseende den Ejen-

dommelighed ved Produktionen, at jo større Arbejdets Andel er af en Vare, des mindre vil som Regel Arbejderens Forbrug af Varen beløbe sig til.

En Beskyttelse, der bliver til Gavn for Industrien, vil derfor sandsynligvis ogsaa hæve Arbejdslønnen og blive til Gavn for Arbejderen. Og forhøjes den industrielle Arbejdsløn, vil dette sluttelig ogsaa komme den øvrige Arbejdsløn til Gode; det hele Niveau vil hæves. Man kan derfor roligt imødesee den Indvending, at Beskyttelsen er en Ubillighed mod Arbejderne i de Erhverv, der ikke beskyttes, thi dels ville Arbejderne, som sagt, paa Grund af deres Vareindkjøbs Natur komme til at bære en forholdsvis ringe Del af Beskyttelsen, dels ville de til Gjengæld have Udsigt til en Forhøjelse af Arbejdslønnen i deres Erhverv, selv om disse ikke høre til de beskyttede. Man maa tildels anvende den samme Betragtning overfor den generelle Indvending, at Beskyttelsen gaar ud over de Samfundsklasser, der ikke faa direkte godt af den, idet de komme til at betale deres Varer dyrere. Hertil kan bemærkes, at en moderat Beskyttelsestold kan være af den største Betydning for Fabrikanten og hele den paagjældende Industri og endda kun behøver at mærkes med et overordentlig ringe Beløb i Varens Detailpris. Men dertil kommer, at hvis man virkelig mener, at en livskraftig Industri er af stor Betydning for Udviklingen af Landets og Folkets Kræfter og for Hævdelsen af en taalelig Arbejdsløn Landet over, og at man kan bidrage hertil ved Beskyttelsestold, da vil ogsaa de Samfundsklasser, der ikke aldeles direkte ere engagerede i de paagjældende Erhverv, jo dog indirekte nyde godt af Samfundets Fremskridt, og de ville da ad den Vej faa den Skat, de betale til Statskassen, refunderet.

Det er intet Under, at vor Tid paany med Begjærlighed har vendt sig til Protektionismen; thi i næsten alle Lande nødsages man til at substituere Agerbruget med Industrien, der skal optage Landbostandens Overskud. Derfor søger man alle Midler til at fremhjælpe Industrien. Dette kan man gjøre saa kunstigt og under saa højt spendte Forventninger om Beskyttelsens Virkninger, at man fremkalder umulige Industrier, der tilsidst ende med Ruin, saaledes som det f. Ex. paa flere Omraader er sket i Amerika. Men man kan ogsaa gjøre det

saa moderat, at Industrien ikke opfatter det som et Privilegium til at dovne og ophøre med at stole paa egne Kræfter, eller som et Privilegium til at spekulere vildt og vove sig ud i det Meningsløse, men som en Bistand overfor Udlandet, hvor dette har heldigere ydre Arbejdsbetingelser end Indlandet, en Bistand, der er saa maadeholden, at den kun kan komme de Industrier til Gode, der have kraftige Livsbetingelser, og der have Evne og Vilje til at tage baade Talentet og Energien i sin Tjeneste. Vor Tid vender sig dernæst til Protektionismen, fordi den er optaget af, hvordan Arbejdernes Livsvilkaar skal forbedres og i saa Henseende, som udførlig omtalt, venter sig Fordele af en fremmelig Industri, hvis Skyggesider den saa samtidig ved andre Midler søger at bekjempe. Den vender sig endelig til Protektionismen, fordi den vil værne om de endnu bestaaende Haandværk og derved vedligeholde saa mange selvstændige Mestre og saa megen Kunstflid som muligt, og fordi den, selv hvor Haandværkets Overgang til Fabriksvirksomhed i Tidens Medfør bliver en Nødvendighed, vil undgaa de bratte Overgange i Produktionen, som *laissez-faire* Principet med Adræthed kom ud over, men som ikke desto mindre kunne skabe megen Nød og Elendighed.

Gratis faar man imidlertid Intet her i Verden. Det er allerede ovenfor udtalt, at en Beskyttelsestarif baade kan blive anvendt overfor Industrier, som Landet aldeles ikke egner sig for, og overfor Industrier, som der, ved deres Lidenhed, ingen Grund er til at frede om. Den kan dernæst, navnlig i et lille Land, beskytte Industrier, som kun tælle faa, men betydelige Virksomheder i Landet, og naar disse Virksomheder alt paa Forhaand, ved Kapitalanlæggenes Størrelse, have et Slags Monopol indenfor Landets Grænse, og naar de nu ligeledes befries for den udenlandske Konkurrence, ville de let fristes til at producere daarlige Varer til høje Priser. I et saadant Tilfælde vil neppe Andet kunne hjælpe end den offentlige Kritik, der her vil spille en særlig Rolle, fordi saadanne Foretagender i Regelen selv ere halvoffentlige — hvad der iøvrigt allerede i og for sig vil give en ikke ringe Garanti — og dernæst Frygten for, at den hyppigst „for Tilfældet“ skabte Toldbeskyttelse skal blive dem fradraget, samt endelig og maaske mest den Fare, der dog altid vil være for, at Forbruget, trods

Beskyttelsen, søger Udlandets dyrere, men bedre Varer, eller anvender Surrogater eller endelig tilsidst dog fremkalder Konkurrence i Indlandet.

Et vigtigere og mere generelt Moment at tage Hensyn til er imidlertid det, at ligesom det *kan* have sine ganske særlige Fordele at være det eneste Frihandelsland, naar alle andre Lande ere Beskyttelseslande, og ligesom det *kan* have sine betydelige Fordele at være det eneste Beskyttelsesland, naar man iøvrigt er fuldstændig omgivet af Frihandelslande — og naar man i begge Tilfælde er i Stand til at gennemføre en saadan Særpolitik — saaledes kan en Del af Udbyttet ved Beskyttelsen gaa tabt, naar man ikke blot selv er Beskyttelsesland, men ogsaa de Lande, til hvilke man skal exportere, ere det. Selvfølgelig spiller dette des mindre Rolle i et Land, jo mindre Exporten omfatter Industrivarer og jo mere den omfatter Raaprodukter. Men er et Lands Hovedexport forarbejdede Artikler (som i Tyskland f. Ex.), da vil en protektionistisk Strømning i Landene, hvad der nu ellers kan siges for eller imod den, let bringe Exporten fra det paagældende Land i alvorlig Fare, thi den Beskyttelse, man har indført i sit eget Land, vil som Regel, bringe Nabolandene, til hvilke man er vant til at exportere, til at gjøre Gjengæld, hvorved man lægger den hjemlige Industri, som man netop har villet opmuntre og beskytte, alvorlige Hindringer i Vejen. Den Fare, der paa denne Maade truer Industrilandene, kan gjøre det vanskeligt at opretholde Beskyttelsessystemet. Thi ganske vist er det i det overvejende Antal Tilfælde det hjemlige Forbrug af Industriartikler, der holder Produktionen oppe, medens Exporten dog altid spiller en forholdsvis underordnet Rolle, og de Hindringer, der lægges i Vejen for Udførselen, ville derfor ikke kunne opveie de Fordele, Beskyttelsen iøvrigt kan medføre. Men Exportfabrikanterne ere i Regelen de største og derfor de mest højrøstede, det er dem, der først ville komme til at mærke Udlandets Modforholdsregler mod Beskyttelsen, de ville da tage under Overvejelse, om det dog ikke er bedre at lade Udlandet indføre frit — hvad der maaske mest gaar ud over de mindre Firmaer — og da selv faa Lov til at exportere frit, og naar man derfor en lille Tid har forsøgt at overtrumfe hinanden i Retning af Modforholdsregler, da be-

gynde de Forretninger, der stadig maa tage Stødet af, at finde Legen for farlig, og fra selve de store Industridrivende kan da Modagationen mod Beskyttelsen reise sig, og Protektionismen nødsages til at tage Reb i Sejlene.

Ligesom saaledes nogle Industridrivende under visse Forhold ville modarbejde Beskyttelsen, men det store Gros søge at holde den oppe, vil paa den anden Side enkelte Handlende, der have indrettet deres Handel mod Toldbeskyttelsen for Øje, søge at bevare den, medens det aldeles overvejende Antal Handlende vil betragte den som fordærlig og som den af alle Omsætningshindringer, der gjør Handelen det største Afbræk. Det er overalt i første Række Søstæderne, der ere imod Beskyttelsen, det er de store Handelscentrer, der ivrigst modsætte sig denne. De Vanskeligheder, som herved fremkomme, ere ikke til at overvinde. Hvilke Modforanstaltninger man end vil træffe, vil Beskyttelsessystemet altid være stridende mod Handelens Interesser, en Del af disse *maa* ofres, naar man vil beskytte Industrien, thi Opgaven er jo netop at hæmme det ene Lands Indførsel til det andet, at modvirke den fri Indførsel til Ens eget Land — og da Handelens Opgave netop er og bør være den stik modsatte, hvor kan man da virke for den ene Opgave, uden at modvirke den anden? De Handlende henpege paa, at man ved Hjælp af Dampmaskiner og Jernbaner og alle øvrige Hjælpemidler gjør Alt for at fremme Samkvemmet mellem Landene, og samtidig modvirker man det ved hæmmende Toldsatser! Den praktiske Politik bestaar jo imidlertid i Interessernes Afvejning, og dersom man anser Opretholdelsen af en hjemlig Industri for en Livsbetingelse for Landets og Folkets Velfærd, da maa man ofre Noget for at naa dette Maal. Til Gjengjæld for de Fordele, Handelen nyder ved de uhyre Fremskridt i Kommunikationen — som for en Del af Nationen kan være dyrekjøbt nok — maa den finde sig i de Hindringer, der skabes af Toldeftersyn og Toldsatser, for saa vidt disse kunne komme den hjemlige Produktion og derved den hele Almenhed til gode, og ad selve denne Vej, ved Industriens Forbindelse med Handelen, vil denne da ogsaa paa indirekte Maade faa Erstatning for det Tab, den lider ved Toldskrankerne.

Det føleligste Angreb paa Beskyttelsessystemet kommer

imidlertid fra selve dets Udførelse i Praxis. Selv om man nemlig giver Beskyttelsesmændene Lov til at lave en Toldtarif efter deres eget Hoved, saa rejser der sig dog Hobetal af Vanskeligheder. Da komme først alle Spørgsmaalene op, om en Vare egner sig for den hjemlige Produktion, eller ikke, om den kan siges kun at beskæftige et Par enkelte store Industriherrer, eller om den er udbredt over hele Landet, om den skaber et Fabriksproletariat, eller om den uddanner selvstændige Mestre og Svende, om dens Volumen er saa stort, eller dens Hovedproduktionssted saa langt borte, at Fragtomkostningerne allerede i og for sig ere en Beskyttelse, eller om Transportens Dyrhed ingen Rolle spiller, om dens Risiko for at ødelægges paa Vejen hæmmer Forsendelsen, eller om den kan komme uskadt til sit Bestemmelsessted, om Konjunkturer og Mode spille en saa stor Rolle for den, at Toldbeløbet bliver intetbetydende, eller om Tolden kommer til at udgjøre en væsentlig Del af Vareprisen o. s. v. Dertil kommer, at den mest brændende Strid stedse vil rejse sig imellem de Industriadrivende selv, om en Vare er Raamateriale eller Fabrikat, thi hvad der er Raaprodukt for den ene, er Halvfabrikat for den anden, hvad den ene fordrer frigivet, fordrer den anden beskyttet. Føjer man hertil Spørgsmaalene, om Varen skal fortoldes efter Vægt eller Værdi, om hvordan Vægten skal beregnes, om hvordan Værdien skal beregnes, om Bestemmelsen af Varens Art — hvad der navnlig i Grænsetilfælde giver Anledning til de pinligste Forsinkelser og Stridigheder — og saa tilsidst Udsigten til Defraudationer, Apparats Besværighed, Spørgsmaalene om Udførselsgodtgjørelse, om Forholdet til Udlandet o. a. m., saa vil man indse, at de praktiske Vanskeligheder ved at gennemføre et Beskyttelsessystem ere saa store, at man nok kunde være fristet til paa Forhaand at opgive Sagen, og dog lade Udviklingen gaa sin naturlige Gang, fri for alle Indskrænkninger, Undersøgelser, Kontrolapparater og Reguleringer.

Stod man derfor overfor *tabula rasa* — uden nogetsomhelst Toldsystem — da vilde man sikkert nu for Tiden betænke sig meget paa at indføre det, trods alle de Fordele, det kunde bringe. Men eftersom Systemet findes, og i de fleste Lande — af Hensyn baade til de nu eksisterende Industrier og til Finanserne — maa vedblive at bestaa, saa vil vi i hvert

Fald ikke kunne undgaa en stor Del af de her anførte Vanskeligheder. Det maa imidlertid erindres, at naar man *udvider* Beskyttelsen, paalægger man sig nye Forpligtelser for Fremtiden, og gjør sig det paany vanskeligt, dersom man har begaaet det Misgreb, at ryste disse af sig. En udvidet Beskyttelse vil dernæst i Regelen medføre, at de mange Mangler, der klæbe ved et omfattende Toldsystem, baade med Hensyn til dets Udførelse i Praxis og paa mange indirekte Maader, let ville fremkalde en Reaktion. Naar en udpræget Protektionisme har været praktiseret i nogen Tid, stedse stigende fra Toldtarif til Toldtarif, da vil man have rig Lejlighed til at forevise alle de Urimeligheder, den har i Følge, alle dens Synder i dens praktiske Udførelse, alle dens Synder imod Nationernes og Individernes Frihed. Naar en Udvidelse af Beskyttelsen derfor ikke sker med den største Varsomhed — en mindst lige saa stor som en Indskrænkning deraf — da vil den utvivlsomt indeholde store Farer, og efter Forløbet af nogen Tid ende med et Omslag i Frihandelsretning.

Fra dette Standpunkt vil Svingningen imidlertid atter gaa tilbage til Beskyttelse. At man *tilsidst* vil ende i fuldstændig Frihandel, er sandsynlig nok, men dette vil sikkert først ske paa et meget fremskredet europæisk Stadium. Dersom Europa f. Ex. dannede et føderalistisk Statsforbund med solidariske Interesser, hvor Arbejderbefolkningen vandrede fra Stat til Stat paa samme Maade som nu fra Provins til Provins, hvor Arbejdslønnen derfor blev bestemt med langt større Ensartethed over hele Europa end nu for Tiden, og hvor Agerbrug, Industri og Handel over hele Europa vilde komme i en langt intimere gjensidig Forbindelse med hinanden og Paavirkning af hinanden end nutildags — da vilde Toldskrankerne imellem Landene falde bort ligesom nu imellem Provinserne, thi der vilde ske en saa livlig Frem- og Tilbagestrømning mellem Landene, at man ingen Grund vilde have til at værne om, at alle Produktioner fandtes i hvert enkelt Land. Men ved Siden deraf vilde det da ogsaa blive nødvendigt baade af fiskale og af sociale Hensyn, at de indirekte Afgifter — altsaa i første Række Tolden — afløstes Europa over af en *direkte progressiv Skat*. Men saalænge hverken det føderalistiske Statsforbund eller den direkte progressive Skat har nogen nær Udsigt til at realiseres,

saalænge vil man utvivlsomt vedblive med Beskyttelsen. Udviklingen vil, som sagt, sandsynligvis gaa i Bølgegang, og den nuværende protektionistiske Periode vil blive afløst af en liberalistisk o. s. v., men til nogen definitiv Frihandel vil man foreløbig ikke naa.

III.

Den Bevægelse henimod Frihandel og den Opgivelse af det tidligere Afspærringssystem, som de nye økonomiske Theorier efter Midten af forrige Aarhundrede søgte at fremkalde, satte sig tydelige Mærker i adskillige Landes Toldlovgivning ved Slutningen af Aarhundredet. For Udlandets Vedkommende skal kun nævnes den af den yngre Pitt i Aaret 1786 afsluttede Handelstraktat med Frankrig, for Indlandets Vedkommende vor, efter Forholdene, endog meget liberale Toldlov af 1ste Februar 1797. Revolutions- og Napoleonskrigene bragte imidlertid igjen et Tilbageslag i flere af Europas Hovedlande, først og fremst i Frankrig, dernæst i England (Kornloven), i det nydannede Kongerige Nederlandene, i Rusland, Østerrig og fl. Lande. Samtidig foregik der imidlertid en modsat Bevægelse i Kongeriget *Preussen*. Dette Riges Reorganisation, der som bekjendt begyndte midt under Krigen og Nederlagene og gennemførtes paa genial og energisk Maade, gav sig ogsaa Udslag i en Række af Bestemmelser, der indskrænkede det Antal af over 60 Toldskranker, der hidtil havde bestaaet fra Provins til Provins eller fra den ene Del af en Provins til en anden, og under 26de Maj 1818 samledes alle Bestemmelserne i en fælles Lov. I Følge denne fik det hele Kongerige Preussen kun én Toldgrænse; samtidig gjordes Udførselsfrihed til den almindelige Regel. Indførselsforbudene hævedes (undtagen for enkelte Regalers Vedkommende), og Indførselstolden blev reguleret og nedsat. Hvor megen Modstand og Forargelse dette Skridt end havde vakt hos de øvrige tyske Regjeringer og Fyrster, fulgte disse dog efterhaanden saa smaat Exemplet hver i sin Stat, og den 1ste Januar 1834 sluttede de fleste af Staterne sig endog sammen, med Preussen i Spidsen, til den store tyske „Told- og Handelsforening“, i hvilken saa i de nærmest efterfølgende Aar de enkelte endnu resterende tyske

Stater blevne optagne. Principet for Toldforeningen var Om-sætningsfrihed indadtil fra Stat til Stat, saaledes at Told-afgifter kun bleve opkrævede paa det samlede Toldforbunds Grænser, og dette paa Grundlag af Bestemmelserne i den preus-siske Toldlov af 1818. I Firtiaarerne fandt snart Nedsættelser, snart Forhøjelser Sted i den oprindelige Toldtarif, dog med Overvægt i sidstnævnte Retning, i Halvtredserne foregik lignende Svingninger, men overveiende i liberalistisk Retning. Ved Toldtarifen af 1ste Juli 1865 bleve de hidtil bestaaende al-mindelige Importgebyrer samt Tolden paa Korn, paa andre Landprodukter, paa Brænde, Bygningstømmer og Gavntræ, paa en stor Del Fabrikmaterialier, Kemikalier og lignende Varer ophævet, medens den øvrige Del af de sidstnævnte Produkter, med faa Undtagelser, bleve væsentlig nedsatte i Told. Ogsaa paa industrielle Fabrikata blev Tolden meget betydelig nedsat — fra 40—50 pCt. — saasom paa Bomulds-, Hør-, Uld- og Silkevarer, Blomster og Fjer, Jern- og Kobber-varer, Glas- og Porcellænsvarer, Lædervarer, Papirer og Tapeter, Galanterivarer m. m., samt ligeledes paa en stor Mængde For-brugsartikler, saasom Øl, Brændevin, Eddike paa Flasker, Vin, Smør, fersk Kjød, Ost, Muslinger og Skaldyr samt paa Olie paa Flasker og Bomolie paa Fade. Fra 1ste Juni 1868 op-hævedes Tolden yderligere paa en Række Artikler og nedsattes betydeligt f. Ex. paa forskellige Slags Garn, paa Raajern og Vin. Tarifen af 1ste Oktbr. 1870 fortsatte Toldlettelsen i stor Maalestok og nedsatte Tolden, især paa Raajern og Jern-fabrikata, paa raa Kaffe og Kakao, paa Ris og forskellige Manufakturvarer. Fra 1ste Oktbr. 1873 blev Raajern toldfri; et stort Antal af grove Jernfabrikata, ogsaa Lokomotiver og Dampkjedler, Maskiner og Jernbanefartøjer, nedsattes samtidig i Told og frigjordes fra 1ste Januar 1877 helt fra Tolden.

Da skete Omslaget. Ved Tarifen af 15de Juli 1879 indførtes en Række Toldpaalæg og Toldforhøjelser, dels — af finansielle Grunde — paa Raaprodukter, almindelige Forbrugs-artikler og Luxusvarer, dels — af protektionistiske Grunde — paa Fabrikata og Halvfabrikata samt paa Landboprodukter. Saaledes *gjenindførtes* der Told paa Korn, Bælgrugter, Kvæg, Kjød, Fedt og Æg, endvidere paa Bygningstømmer, Gavntræ og Trævarer, paa kjemmet Uld, paa Raajern, grove Jernvarer,

Zink- og Tinvarer, og der *nyindførtes* Told paa det, finansielt betydningsfulde, hidtil toldfri Petroleum (6 Mk. pr. 100 Kg.), Fremdeles foregik der en Række af *Toldforhøjelser* paa Halvfabrikata; saaledes forøgedes Tolden paa Bomulds- og Uldgarn til det 3 à 4 dobbelte. Endvidere forøgedes Tolden væsentligt paa Hørgarn og Hørvarer, paa Læder og Lædervarer, paa Ler- og Porcellænsvarer. Betydelige Toldforhøjelser fandt dernæst Sted paa Humle, Vin, raa Kaffe, Brændevin, Eddike, Smør, Sydfrugter, Kakao, Kaviar, Østers, The og Ris. Fremdeles fandt der særdeles indgribende Toldforhøjelser Sted paa de egentlige Manufakturvarer; saaledes steg Tolden paa Bomuldsvarer fra 60 à 156 M. pr. 100 Kg. til 80 à 250 M., paa Silkevarer fra 180 à 240 M. pr. 100 Kg. til 300 à 600 M., paa Uldvarer (i Særdeleshed Tyller, Kniplinger, Tæpper, Shawlstørklæder m. m.) fra 120 à 180 M. pr. 100 Kg. til 300 à 450 M., dernæst steg Tolden paa Klæder, Linned, Pyntefjer o. a. m. Foruden disse Toldforhøjelser — der saaledes hyppig gik op til det dobbelte eller derover — forøgedes Tolden i meget stor Maalestok paa Menneskehaar, Parykker, Sæbe og Parfumerier. Endvidere paa Galanterivarer, paa fine Trævarer og paa polstrede Møbler; saa ogsaa paa Glasvarer, Instrumenter, Maskiner, Fartøjer, Kautsjukvarer, Pelsværk, Straavarer, Lys og Olier. Sluttelig blev Tolden ogsaa forhøjet paa Salt og gjenindført paa Hør. Men den sidstnævnte Toldsats blev hævet, inden Loven traadte i Kraft, fordi den — som det udtaltes — var løbet ind med i Overilelse under alle de mange andre gjenindførte og forhøjede Toldsatser! Til den egentlige Toldlov sluttede sig saa Loven af 16de Juli 1879, hvorved Tolden paa Tobak forhøjedes fra 24 til 85 M. for ubearbejdede Blade etc., fra 120 til 270 M. for Cigarer og Cigaretter, fra 66 til 180 M. for al anden fabrikeret Tobak, alt pr. 100 Kg. — Tarifen af 1879 bragte selvfølgelig ogsaa ved den foretagne Revision enkelte Toldnedsættelser, der dog mest havde Karakter af Korrigeringer af de tidligere Satser og i og for sig vare uden Betydning.

Trods den uhyre Toldforhøjelse, der saaledes med ét Slag indførtes, kun faa Aar efterat de sidste Toldlettelser havde fundet Sted, blev man dog ikke staaende ved Tarifen af 1879. Efter at der i de nærmest følgende Aar dels var fulgt nogle

mindre Forhøjelser, dels — i 1883 — ved Handelstraktater med Italien og Spanien overfor disse var indrømmet Nedsættelse ved Indførselen af forskellige Sydfrugter, er der ved den nye Tarif af Mai 1885 atter foretaget en Række betydelige Toldforhøjelser. Af de vigtigste kan nævnes Asbest og Asbestvarer, der tidligere indgik toldfri, og nu havde faaet en Told af 10 à 60 M. pr. 100 Kg. Der maa endvidere nævnes en betydningsfuld Række af Toldforhøjelser — indtil det dobbelte og derover — samt af helt nye Toldpaalæg paa de forskellige Arter af Bygningstømmer og Gavntræ samt paa enkelte finere Trævarer. Dernæst har der fundet væsentlige Toldforhøjelser Sted paa kunstige Fjer og Blomster, paa Klæder af Silke og af Halvsilke. Fremdeles er Tolden bleven forhøjet paa Lys og paa forskellige Olier, og nye Toldpaalæg eller meget betydelige Toldforhøjelser ere indførte paa forskellige Farveartikler, paa Sten og Stenvarer samt paa enkelte Lervarer. Der har endelig fundet en Række af Toldforhøjelser Sted paa Korn og paa Kvæg samt paa forskellige andre Forbrugsartikler. Saaledes er Tolden bleven forhøjet paa Havre fra 1 til $1\frac{1}{2}$ M., paa Byg fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ M., paa Raps og andre Oliefrugter fra $\frac{1}{3}$ til 2 M., paa Mais fra $\frac{1}{2}$ til 1 M., paa Malt fra $1\frac{1}{5}$ til 3 M., paa Møllefabrikata fra 3 til $7\frac{1}{2}$ M., Alt pr. 100 Kg. Dernæst er Tolden bleven forhøjet paa Kjød fra 12 til 20 M. pr. 100 Kg. (men ophævet paa utilberedt Fisk), paa Ungkvæg pr. Styk fra 4 til 6 M., paa Spædkalve fra 2 til 3 M., paa Svin fra $2\frac{1}{2}$ til 6 M., paa Smaagrise fra $\frac{1}{3}$ til 1 M. pr. Styk. Sluttelig er Tolden bleven forhøjet paa Brændevin fra 48 til 80 M., samtidig med at Tolden paa Vindruer, der allerede gjordes toldpligtige i 1881, samt paa Likører, hvilke begge vare toldfri ved Tarifen af 1879, nu er ansat til henholdsvis 15 Mk. og 1 Mk., Alt pr. 100 Kg.

Den nu gjældende tyske Toldtarif lader saaledes Intet tilbage i Tydelighed at ønske. Fri for Told er i det væsentlige kun Artikler som Affald, raa Bomuld, Uld, Jord, Sten, Bly, Zink, Tin m. m. (men ikke Raajern), Kul, Tørv og Brænde, Bly og Harpax, Hestehaar og Sengefjer, Huder og Skind, forskellige Droguerier og Apothekervarer, Skibe, videnskabelige Instrumenter, litterære og Kunstgjenstande — hele den øvrige Import er underkastet Indførselstold. Saaledes har

Fyrst Bismarck sejrrig faaet gennemført, hvad han udtalte som sin Hensigt i sin Skrivelse til Forbundsraadet af 15de December 1878, en Skrivelse, der i flere Henseender synes bygget over de paa den protektionistiske Reformforenings Generalforsamling den 15de Februar s. A. vedtagne Resolutioner. Ifølge denne Skrivelse var det Kanslerens Hensigt at formindske den direkte Skattebyrde ved *Forøgelse af de indirekte Statter* og da *særlig af Tolden*, at indføre *almindelig Toldpligt*, saaledes at i det væsentlige kun saadanne Raaprodukter, som aldeles ikke (f. Ex. Bomuld) eller kun i forholdsvis ringe Grad produceredes i Riget, forbleve toldfri, at skaffe de tyske Produkter en Avance fremfor de fremmede Landes, saa længe Udlandet opretholdt sine Toldskranker, og at gjøre denne *Beskyttelse almindelig*, for at den ikke for enkelte Industriegrene skulde virke som et Privilegium. — Nu er Principet gennemført: Alt er toldbelagt, undtagen Raaprodukterne i alleregentligst Forstand — forsaavidt de ikke danne en Hovedindustri i Tyskland — iøvrigt svares der Told af Landboprodukter og endnu mere af Industriartikler, af Halvfabrikata og endnu mere af Helfabrikata, af Nødvendighedsartikler og endnu mere af Luxusartikler.

I Slutningen af Fyrst Bismarcks ovennævnte Skrivelse heder det, at Virkningen af en almindelig Toldforhøjelse paa Detaljpriserne kun vil blive forsvindende ved de ringere Toldforhøjelser, og at den heller ikke vil være af saa stor Betydning, som man tror, ved de højere tariferede Varer, som ogsaa fabrikeres i Indlandet, da sandsynligvis den udenlandske Producent for at kunne afsætte sine Varer vil komme til at overtage hele Tolden eller en Del deraf, men at, selv om der skulde komme en almindelig Prisforhøjelse, dette kun vil komme til at gaa ud over dem, der blot ere Konsumenter, og disse ville tilsidst ogsaa faa Erstatning ved de højere Lønninger o. l., som det vil være let at forskaffe dem „ved den almindelig stigende Nationalvelstand og de rigeligere forsynede offentlige Kasser“. Der er, som man vil forstaa af det foregaaende, ikke lidet omdisputabelt i disse Kanslerbetragtninger, baade i Udtalelsen om Prisernes Høide og om Skattens Overvæltning, det vil ogsaa falde vanskeligt at føre, i hvert Fald noget direkte, Bevis for, at Nationalvelstanden siden 1879 er stegen

paa Basis af Toldforhøjelserne, men Et er sikkert, at „de offentlige Kasser“ havde staaet sig derved, og denne Del af Reformen — den mest haandgribelige og sikkerlig ikke den mindst vigtige — den er lykkedes fortræffeligt. Thi Toldafgifterne for det tyske Rige udgjorde i det sidst forløbne Decennium:

		Ialt Million	o: pr. Hoved
		Rmk.	Rmk.
Kalen- deraar.	1874	115,2	2,76
	1875	120,8	2,87
	1876/77	(116,9)	2,74
	1877/78	115,1	2,66
Finans- aar	1878/79	114,7	2,62
	1879/80	141,9	3,21
	1880/81	182,2	4,08
1. April til 31.	1881/82	196,9	4,38
	1882/83	209,2	4,63
Marts.	1883/84	208,3	4,58

Saaledes var Toldindtægten i 1874, 115 Mill., omtrent lig med Toldingtægten 5 Aar senere, det økonomisk døde Aar 1878/79, umiddelbart før Revisionen. Men fra dette Aar og indtil Udgangen af det følgende Femaar er Toldindtægten stegen med ikke mindre end 93 Mill. eller 81 pCt. Den lille Nedgang fra 1882/83 til 1883/84 skyldes den ovenfor omtalte Handelstraktat med Italien og Spanien, men fraregnes Gruppen „Sydfrugter“, har der ogsaa i dette Aar været Fremgang, saaledes som fra Aar til Aar siden den nye Toldtarifs Indførelse, og denne Fremgang vil selvfølgelig atter blive kjendelig forøget, naar Tarifen af 1885 træder i Kraft. Samtidig undergaar jo ganske vist ogsaa Toldbeløbet „pr. Hoved“ en tilsvarende Stigning — hvad der da rigtignok atter, hvis Løfterne kunne holdes, skulle refunderes, endogsaa med Renter, ad direkte eller indirekte Vej.

Det Billede, man faar af den nuværende Toldlovgivning i Europas større Fastlandsstater, ogsaa udenfor Tyskland, er gennemgaaende et protektionistisk. Selvfølgelig er det Exempel, et Land som Tyskland giver, af megen Betydning, ikke blot direkte, ved at man efterligner dets Fremgangsmaade, men ogsaa indirekte, ved at man hos de øvrige Stater skaber en

Retorsionspolitik, hvis Formaal er enten at beskytte Landets egen Industri eller at tvinge det Land, overfor hvilket man tager sine Forholdsregler, til at nedsætte sine Toldsatser og lette Importen. Den almindelige Fremgangsmaade i de senere Aars Toldpolitik har dels været baseret paa en virkelig protektionistisk Politik — idet Beskyttelsespactiet har faaet Overhaand over Frihandelspartiet — dels paa, at man ved Vedtagelsen af vidtgaaende Toldsatser havde Noget at kjøbslaa med under Forhandlingerne om gjensidige Handels-traktater. Som Regel har da Handelstraktaten, naar den er kommen i Stand, afdæmpet overfor Kontrahenten de krasseste Bestemmelser i den oprindeligt vedtagne Toldtarif. Saaledes er baade *Italiens*, *Østerrigs* og *Spaniens* Toldtarifer fremadskridende protektionistiske, men dog paa den Maade, at Tariferne ere førte ud i Livet i en mildere Form, end oprindeligt vedtagne, paa Grund af at der bagefter er afsluttet Handels-traktater med Nobolandene og de fleste øvrige Stater.

Det Samme har fundet Sted i *Frankrig*. Den franske Tarif af 15de Marts 1791 ophævede de talrige Prohibitivsatser, som vare blevne indførte i de Colbertske Tarifer. I Aaret 1796 forbødes imidlertid paany alle Fabrikata, i hvilke England muligvis kunde være overlegen, og disse Forbud gik ligeledes over i Tarifen af 28de April 1816. I det næste Decennium blev der saa indført Beskyttelsestoldsatser paa Landbrugsartikler, samtidig med at Tolden paa Jern og de ikke forbudte Industriartikler forhøjedes. Under Ludvig Philip foretoges kun faa Reformer. Napoleon III derimod slog ind paa Frihandelsretningen og begyndte denne ved Nedsættelse af Tolden paa Raastoffer og Landbrugsprodukter. Ved Handelstraktaten med England af 23de Januar 1860 ophævedes endvidere alle Indførselsforbud og erstattedes med Toldsatser af højst 25—30 %, og ved Loven af 25de Mai s. A. blev yderligere adskillige Raastoffer fritagne for Told. Efter Krigen 1870 gik man atter, af finansielle og af protektionistiske Grunde, over til en Forhøjelse af Indførselstolden, om end ikke fuldt efter den af Thiers foreslaaede Maalestok, og de under de følgende Præsidenter fortsatte Forhandlinger og Svingninger udmundede tilsidst i Tarifen af 7de Mai 1881, der ganske vist ingen Indførselsforbud indeholder, men som

paa den anden Side er præget ved en Række af høje Beskyttelsessatser. Tarifens Strængthed er imidlertid, som sagt, bleven afdæmpet i Praxis ved den stærkt modificerede Konventionstarif. — Ved tvende Love af 28de Marts 1885 er der endelig sket en yderligere Forhøjelse af Indførselsafgifterne paa Korn og Kvæg. Ihvorvel Danmark ikke i saa Henseende staar i nogen direkte kommerciel Forbindelse med Frankrig, vil en Toldforhøjelse paa de nævnte Varer, der jo ere vore vigtigste Exportartikler, dog ad indirekte Vej, ved at paavirke andre Landes Toldtarifer, kunne blive af Betydning for os. En saadan Toldforhøjelse er desuden i høj Grad et Tidens Tegn, og det vil derfor findes af Interesse at se den specialiseret. Tolden udgjør paa:

	Tidligere	Tarif af	Tarif af
	Tarif	7. Maj 1881.	28. Marts 1885.
	Fr. C.	Fr. C.	Fr. C.
Hvedekorn 100 Kg.	0 62	0 60	3 00
Hvedemel —	1 25	1 20	6 00
Rug, Byg, Havre —	fri	fri	1 50
Oxer Styk	3 74	15 00	25 00
Kjør —	1 25	8 00	12 00
Tyre —	3 74	8 00	12 00
Unge Oxer —	1 25	5 00	8 00
Kalve —	0 31	1 50	4 00
Sauer —	0 31	2 00	3 00
Lam —	0 12	0 50	1 00
Gjeder —	fri	0 50	1 00
Svin —	0 31	3 00	6 00
Smaagrise (over 8 Kg.,			
under 8 Kg. fri) —	0 12	0 50	1 00
Fersk Slagtekjød . 100 Kg.	0 62	3 00	7 00
Saltet Slagtekjød —	4 62	4 50	8 50

Ligesom den franske Toldtarif gjennemgaaende har været protektionistisk i dette Aarhundrede og, efter den europæisk-liberalistiske Periode i Decennierne 1850—70, paany i Halvfjerdserne er gaaet over til Beskyttelsen, saaledes er det samme Tilfældet med *Rusland*. Den russiske Toldpolitik forfulgte allerede fra Peter den Stores Tid det Formaal at understøtte

og hæve den indenlandske Industri, og Tendensen gik derfor i Retning af Frigjørelse for Tolden paa Raamaterialier og stærke Beskyttelsessatser for forarbejdede Varer, hvad der imidlertid kun gennemførtes med megen Inkonsekvens og mange Svingninger. Efter Kontinentalspærringen i dette Aarhundrede fulgte først en moderat Beskyttelsestarif; men i Aaret 1823 indførtes et stærkt Prohibitivsystem, der holdt sig i ca. 20 Aar, i hvilken Tid der ogsaa lagdes Grunden til en virkelig russisk Fabrikindustri. Paa den anden Side frembød Systemet saa mange Misligheder, at man maatte begynde at lempe paa det. Det første Tilløb hertil fandt Sted i Aaret 1842, men Indrømmelser af Betydning skete først i Aaret 1850 og derefter i Aarene 1857 og 1868. I sidstnævnte Aar skete der en Nedsættelse paa ialt 35 Toldpositioner, men som Helhed beholdt Tarifen desuagtet et stærkt Beskyttelsespræg. Efter 1868 er Forandringerne foregaaede i Retning af skjærpende Beskyttelse, om end nok saa meget af finansielle Grunde — for ved højere Toldsatser at faa Noget i Kassen — som af Hensyn til den indenlandske Produktion. Det maa i saa Henseende i første Række nævnes, at ifølge Frd. af 1876 skulle fra 1ste Januar 1877 alle Toldbeløb betales i Guld, hvad der jo — efter de russiske Myntforhold — betyder det samme som en betydelig Toldforhøjelse. 4 Aar efter, fra 1ste Januar 1881, forøgede man, for at dække den ved Ophevelsen af Saltaksisen og Nedsættelsen af Salttolden fremkomme Indtægtsformindskelse, samtlige øvrige Toldsatser med 10 pCt. En yderligere betydelig Toldforhøjelse er foregaaet ved Tarifen af 1882. Ifølge denne er nu de fleste og de vigtigste Raamaterialier, som i Europa er toldfri, i Rusland toldpligtige. Fremdeles ere *alle* Fabrikata toldpligtige, nogle saa højt, at Tolden virker prohibitiv. Dernæst er Brændevin, Ost og The belagt med overordentlig høje Toldsatser — Ost f. Ex. med 44 Øre pr. Pd. (i Danmark knap 11 Øre), The med $1\frac{1}{2}$ à 2 Kr. pr. Pd. (i Danmark 33 Øre). Ogsaa de øvrige Levnetsmidler som Ris, Kaffe, Kakao, Krydderier ere af finansielle Hensyn belagte med høje Toldsatser, om end ikke tilsvarende til de nysnævnte; ligeledes er, baade af finansielle og af Beskyttelseshensyn, Mel, Kjød, Smør o. s. v. underkastet Toldpligt, hvorimod Kornvarer ere toldfri. Den russiske Toldtarif

af 1882, der gjennemgaaende har langt højere Toldsatser end nogen anden civiliseret Stats, har i indeværende Aar faaet forskjellige Positioner yderligere forhøjet.

Den eneste Stormagt i Europa, hvor Frihandelen endnu fuldt ud praktiseres, er saaledes *England*. Den Række af Toldbestemmelser, der siden Midten af det attende Aarhundrede vare blevne udstedte i protektionistisk Retning, samledes under Et i Aaret 1787. Allerede en saadan Regulering af Tarifsatserne var et Fremskridt, og der syntes i den følgende Periode at være Udsigt til en liberalistisk Toldpolitik. Imidlertid medførte, som ovenfor nævnt, de mere end 20-aarige Krige i Europa et Omslag, og ved Kornloven af 1815 blev endog Indførsel af Hvede forbudt, naar Prisen paa Hvede var under 80 shill. pr. Quarter (1 Qtr. = 2,1 Td.). Selve denne haarde Bestemmelse gav imidlertid den første Anledning til en virksom Reaktion imod Beskyttelsen. De første betydelige Reformer gjennemførtes under Huskisson 1823—26 (Ophævelse af Indførselsforbudet mod Silkevarer, Nedsættelse af Beskyttelsestolden paa Uldvarer og andre Fabrikata og af Tolden paa Metaller og Raastoffer). Korntoldloven mildnedes i 1822 og 1828 ved Indførelsen af den bevægelige Skala, hvorved Tolden aftog desto mere, jo højere Kornprisen var. I Trediverne fulgte talrige enkelte Reformer i samme Retning, og i Slutningen af Decenniet dannede Cobden og Bright m. fl. den store *anti-corn-law-league* til Ophævelse af Korntolden. Efter en Nedsættelse i Korntolden i Aaret 1842, bestemtes det ved Reformen af 1846, at Tolden, efter forskjellige Overgangsstadier, fra Aaret 1849 af kun skulde udgjøre 1 sh. pr. qu. Senere blev denne — nu næsten kun formelle — Afgift yderligere reduceret, og i Aaret 1869 blev den fuldstændig ophævet. I Aarene 1842 og 1846 skete der ligeledes meget betydelige Nedsættelser i Tolden paa Fabrikata, og efterhaanden blev stedse flere Artikler helt befriede fra Told. Ved Handelstraktaten med Frankrig af 1860 ophævedes de sidste Rester af Tolden paa forarbejdede Varer, og den engelske Tarif blev herefter en Finanstarif, med faa, men indbringende Finanstoldsatser. — Det forstaar sig af sig selv, at det sidste Decenniums stærke protektionistiske Bevægelse i Europa ogsaa har givet Ekko i England, hvor man har henpeget paa den Fare, der truer den

engelske Industri ved dens forholdsvis højere Arbejds løn end de andre Landes og ved disses egen stærkt opblomstrende og omgjærdede Industri. Disse og andre lignende Betragtninger, der selvfølgelig have maattet komme ind paa de særlige engelske Industriebetingelser, paa Handels- og Kolonialforholdene o. a. m., have imidlertid kun givet sig Udtryk i Nedsættelse af Kommissioner m. m., men have ikke til Dato faaet noget direkte Udslag i den økonomiske Lovgivning.

Medens Frihandelsbevægelsen i England fik sin sejrige, endelige Afslutning i 1860, og Bevægelsen i de fleste europæiske Stater kulminerede i Decenniet 1860—70 for da, efter 5 à 10 Aars Forløb, paany at tilbagetrænges, var denne samme Periode en afgjort Beskyttelsesperiode i *de forenede Stater i Nordamerika*. Allerede ved Forhandlingerne om Tarifen af 1789 gjorde man gjældende, at Hovedsagen ved Toldpaalægget ganske vist var at skaffe Dækning for Statsudgifterne; men at det dog ved Siden af ogsaa kunde være tjenligt at indrette en maadeholden Beskyttelse for enkelte Industrigrene. Tarifens lave Satser bleve allerede i 1792 og i de derefter følgende Aar, navnlig 1804, 1812 og 1816 væsentlig forhøjede, dels for at dække Krigsudgifterne, dels efter Tilskyndelse af Ihændehaverne af den stadig stærkere fremvoxende Industri. Yderligere Forhøjelser foretoges i 1824, 1828 og 1832 og nu med den udtrykkelige Bemærkning, at det var Hensigten med disse Forhøjelser at beskytte den indenlandske Industri. Imidlertid indtraadte der efterhaanden hos Befolkningen en Reaktion imod de høje Toldsatser, og efter mange Overvejelser, Forhandlinger og Mæglingsforslag udkom endelig Toldloven af 1846, der indeholdt en væsentlig Reduktion af de hidtidige Toldsatser. Med Borgerkrigen af 1861 fremkaldtes imidlertid et endnu stærkere Omslag til den modsatte Side. De uhyre Krigsudgifter nødvendiggjorde meget omfattende og betydelige Toldpaalæg. Disse bragtes imidlertid endnu mere tilvejsr ved Hjælp af Protektionisterne, der gik stødse videre i deres Fordringer til Statens Beskyttelse, og som ved de industridrivende Nordstats Sejr over Agerbrugsstaterne i Syden havde let ved at sætte deres Fordringer igjennem („Republikanere ktr. Demokrater“). Tilsidst vare imidlertid Toldsatserne drevne op til en saadan Højde, at nogen Reduktion blev nødvendig.

En saadan paabegyndtes i Aaret 1870, men ganske vist langt mere overfor Finanstoldsatserne end overfor Beskyttelsestoldsatserne. Sagen er den, at de under og efter Krigen voldsomt opskruede Toldsatser efterhaanden fylder Statskassen med Penge, som den for Tiden ikke har Brug for, og som den derfor efter de nordamerikanske Lovgiveres Mening hellere bør forskaanes for. Bevægelsen henimod en Toldreduktion har derfor i langt højere Grad fundet Udslag i en Reduktion af Statsindtægterne end i en Indskrænkning af Beskyttelsen. Dette sees tydeligst ved den i Marts 1883 vedtagne nye Lov. Denne vedrører dels en Reduktion af Indførselstolden, dels en Reduktion af „*internal revenue*“, som skriver sig fra Aaret 1863, og som omfattede Afgifter paa Tobak, Brændevin, Bankdeposita, Cheques, Vexler, Tændstikker, Parfumerier, visse Apothekervarer m. fl., men af hvilke ved den nævnte Lov Afgifterne paa Bankdeposita, Cheques, Tændstikker og Parfumerier ere hævede, samtidig med at Tobaksafgiften er nedsat til omtrent det Halve. I Aaret 1882 udgjorde Beløbet af *internal revenue* ialt 146,4 Mill. Doll.; ved Loven af 1883 vil Beløbet imidlertid i Fremtiden blive reduceret med imellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{4}$. Samtidig udgjorde Toldindtægterne 220,4 Mill. Doll., og disse ville ved Loven af 1883 kun blive formindskede med $\frac{1}{8}$. Det sees saaledes, at baade absolut og relativt er Toldreduktionen af langt mindre Betydning end den øvrige Skattereduktion, hvad der allerede paa Forhaand viser, at den foretagne Reform kun i ringere Grad har en Formindskelse af Beskyttelsestolden for Øje og væsentligst maa betragtes som en finansiel Skattereform. Dette fremgaar ogsaa af, at henvend Halvdelen af det Beløb, som Toldreduktionen anslaaes til — 25 à 30 Mill. Doll. — falder paa Reduktionen af Sukkertolden, og Formindskelsen i denne maa væsentligst betragtes som en Nedsættelse i en Konsumafgift, eftersom kun $\frac{1}{8}$ af det Sukker, der forbruges i Fristaterne, produceres i disse, medens $\frac{7}{8}$ importeres udefra. Bortset fra Sukkeret, hvor Forringelsen i Toldafgiften, saavidt det kan skjønnes, vil komme til at udgjøre nogle og tyve Procent, beløber Forringelsen i samtlige øvrige Toldafgifter sig til under 10 pCt. Denne i og for sig beskedne Reduktion falder meget forskjelligt paa de forskellige Vareklasser. Ved nogle Varer (f. Ex. kemiske Produkter) er Toldforringelsen af

virkelig Betydning, ved andre (f. Ex. Raajern) er den højst ubetydelig, ved atter andre (f. Ex. Træ og Trævarer) er Tolden forbleven uforandret, og ved nogle endelig (f. Ex. Porcellænsvarer) er den endogsaa forhøjet. Som Regel ere Toldsatserne forringede og simplificerede, men nogen stærkt udpræget Formindskelse af Beskyttelsen har der i hvert Fald ikke fundet Sted. Alligevel gaar Lovens Tendens i Retning af en mere liberalistisk Toldtarif end de tidligere Tarifer, og ihvorvel Frihandelsmænd og Beskyttelsesmænd ikke mere kunne assimileres med de to politiske Partier, Demokrater og Republikanere, paa samme Maade som tidligere — saaledes at Demokraternes Sejr ved Præsidentvalget skulde være enstydig med Frihandelspartiets Sejr — kan det dog antages, at Liberalismen for Øjeblikket har de gunstigste Chancer, og at Toldreformerne foreløbig vedblivende ville gaa i Retning af at moderere Beskyttelsessatserne. En egentlig Frihandelslovgivning synes der derimod ikke at være den fjerneste Udsigt til.

Gaa vi efter dette Resumé over Toldlovgivningen i de Lande, der have Hovedandelen i de civiliserede Staters Produktion og Omsætning, over til vort eget Land og de to andre skandinaviske Stater, finde vi en gennemgaaende *liberal Toldlovgivning* her i Norden. *Norge* er et af de Lande i Europa, som er gaaet videst i Retning af Frihandel, en Udvikling, som navnlig har taget Fart efter den med Napoleon III afsluttede Handelstraktat og er vedbleven indtil omtrent midt i 70'erne. Fra denne Tid viste der sig en stærk protektionistisk Bevægelse, især i de større Byer, og en Kommission blev nedsat for at overveje de stillede Krav. Resultatet af Kommissionens Arbejde var imidlertid, at det ansaas for uheldigt at gaa tilbage til en højere Beskyttelse. Dette Resultat sanktionerede Stortinget, man besluttede at forblive staaende paa det Frihandelsstandpunkt, man var kommet til, og man foretog kun nogle mindre betydende Reformer til Beskyttelse for et Par Industrigrene, som man ved de tidligere Tarifer havde været noget stræng imod. Ihvorvel saaledes Frihandelspartiet gik af med Sejren, viste det sig dog, at den protektionistiske Retning havde et meget stærkt Tag i Sindene og i Interesserne i Norge.

I *Sverige* fandt en lignende Udvikling Sted som i Norge

og i Størstedelen af det øvrige Europa, idet ogsaa her den afgjorte Frihandelsretning fra 60'erne, der førte til Afslutning af Handelstraktaten med Frankrig, var nogenlunde uantastet indtil Midten af 70'erne, fra hvilken Tid Stormløbene imod Frihandelen begyndte. Det lykkedes herved Beskyttelsesmændene at faa bl. A. Hvedemel belagt med Told, til Værn for den svenske Mølleindustri (overfor den danske) og det svenske Landbrug, men en, kort Tid efter, nedsat Toldkommission udarbejdede en Tarif, ifølge hvilken de nylig vedtagne Beskyttelsessatser skulde ophæves, og hvorefter Tolden paa nogle Artikler skulde forhøjes, paa andre formindskes, og Rigsdagens Vedtagelse af dette Forslag betragtedes som en Sejr for Frihandelspartiet. Beskyttelsesmændene have imidlertid fortsat deres Virksomhed og navnlig indbragt omfattende Forslag til Beskyttelse af Landbruget, hvilke imidlertid Rigsdagen har forkastet. Enkelte mindre Beskyttelsessatser — saaledes en Told paa Havesager, der ikke er uden Betydning for den danske Export — er det dog i de senere Aar lykkedes dem at faa gennemførte, og deres Bestræbelser ville sikkert blive fortsatte med Energi og troligvis med Held.

Af særlig Interesse for Toldlovgivningen i Sverige og Norge er den imellem de to Stater gjældende Mellemrigstoldlov, der traadte i Kraft den 1ste Juli 1874. Ifølge denne er der, foruden de Artikler, der ifølge de almindelige og tidligere Love omsættes toldfrit imellem de to Lande, fastsat Toldfrihed for alle Varer af indenlandsk Tilvirkning (dog ikke for Fabrikata af Sukker, Tobak og Kaffe og heller ikke for Brændevin, Malt og Spillekort), medens Mellemrigsloven ikke gjælder for de udenlandske Produkter. Forskjellige Gange har der været fremsat Forslag om at ophæve al Told imellem Sverige og Norge, saaledes at disse to Lande kom til at danne en Toldforening i Lighed med det tyske Toldforbund, men Forslagene herom ere ikke gaaede igjennem. Ligeledes har det, som det nedenfor skal sees, været paatænkt at udvide Mellemrigsloven til ogsaa at omfatte Danmark, eller endog at danne et skandinavisk Toldforbund for de 3 Riger uden nogensomhelst Toldskranker, men denne Tanke tør neppe vente nogen snarlig Realisation.

I *Danmark* fik Merkantilismen, der i henved halvandet

Hundrede Aar havde været den ledende Tanke i vor Toldlovgivning, sit første Knæk ved Fd. af 6te Juni 1788, hvorved Kornhandelen frigaves, saaledes at der af Restriktionsbestemmelserne herimod kun blev en lille Indførselsafgift tilbage, og derefter fulgte Fd. af 11te Juni s. A., der i høj Grad lettede den frie Omsætning og Udførsel af Hornkvæget. Hovedslaget førtes dog ved Fd. af 1ste Februar 1797. Ved denne Forordning ophævedes samtlige bestaaende Udførselsforbud og samtlige Indførselsforbud (ca. 150) paa 8 nær. Iøvrigt skete der en meget væsentlig Nedsættelse af Toldafgifterne og en Simplificering og Regulering af de tidligere i høj Grad indviklede og sammensatte Toldbestemmelser. Paa Grundlag af denne Forordning arbejdedes der nu videre i dette Aarhundrede. Efter nogle Svingninger kom det første yderligere Fremskridt af Betydning paa Frihandelsbanen ved Fd. af 1ste Maj 1838, der nedsatte forskellige Toldsatser, og herefter fulgte Fd. af 13de Marts 1844, ved hvilken der foretoges yderligere Toldnedsættelser, Ophævelse af forskellige Forbud, Indskrænkning af Udførselstolden og Simplificering af Tarifen. Ad denne Vej fortsattes nu med spredte Smaareformer gennem de følgende Decennier, indtil endelig den endnu gjældende Toldlov udkom den 4de Juli 1863. Ved denne Lov foretoges der en omfattende Revision af samtlige tidligere Bestemmelser, Toldsatserne nedsattes betydeligt, Udførselstolden ophævedes fuldstændigt, talrige mindre Positioner, der ingen finansiell Betydning havde, bortfaldt, og der skete en gennemgaaende Simplificering af hele Tarifen. Loven af 1863, der er affattet i en moderat Frihandelsaand, er som sagt vor Toldlov endnu. Enkelte Finanstoldpositioner bleve betydeligt forhøjede ved Krigsskatloven af 5te August 1864 (der bestaar endnu), Transittolden hævdes ved Lov af 11te Marts 1865, men fraregnet disse to Love, er det, paa Enkeltheder nær, endnu ikke lykkedes at komme til Enighed om nogen Revision af den nu nogleogtyveaarige Toldlov. Den affattedes, da Europas og allermest Danmarks Geografi var en anden end nu, da de økonomiske Theorier og de praktiske økonomiske Forhold vare ganske andre end nu, og da endelig ogsaa vort Myntsystem var et helt andet end nu — undtagen paa Toldstederne, hvor man den Dag idag regner med den gamle Toldlov og med Daler, Mark og Skilling.

Denne Konservatisme skyldes imidlertid ingenlunde Mangel paa Ønske om Forandringer eller Forslag til Forandringer fra alle Sider; tvertimod. Der er i Løbet af 70'erne indbragt baade private Forslag og Regjeringsforslag til en Toldreform. Ligeledes have 80'erne været Vidne til forskellige Tilløb til nye Toldlove. Man er imidlertid ikke kommet til noget Resultat. De forskellige Forslag have været af liberalistisk Art og havt Toldreduktioner for Øje. Man har imidlertid været uenig om, hvorvidt man skulde gaa i saa Hensende, og navnlig har, som bekjendt, ved de senere Forslag det saakaldte Kompensationsspørgsmaal givet Anledning til Dissens. Underligt nok, at det er denne Side af Sagen, hvorpaa Reformen har skullet strande. Man skulde synes, at der netop i Danmark ikke er nogen Anledning til at sætte det finansielle Spørgsmaal i Forgrunden ved en Toldreform, og det saa meget mindre, som de faa Millioner, der har været Tale om at miste, rimeligvis for en Del vilde indkomme ved forøget Import til de lavere Toldsatser, og som det i hvert Fald altid vilde være let, hvis man havde givet Afkald paa en Kasseartikel, f. Ex. Petroleum, og det virkelig skulde vise sig, at der var Trang til Penge, da at faa en saadan isoleret Toldsats indført paany. Men medens desuagtet det finansielle Spørgsmaal — Striden, om Reduktionen skulde gaa ned til 1 eller 2 Millioner, 2 eller 3 Millioner, — har staaet i Forgrunden, er man med nogenlunde Lethed vandret hen over det Spørgsmaal, der samtidig har beskæftiget det øvrige Europa, Frihandel eller Beskyttelse, væsentlig holdende sig i det Spor af lempeligt fremadskridende Toldreduktioner, som man allerede begyndte med for 100 Aar siden.

At fordybe sig i noget af de forskellige Toldforslags Detailler er der ikke megen Anledning til, eftersom de sikkert dog ville se ganske anderledes ud, naar det en Gang bliver til Alvor med en Toldreform. Det skal kun fremhæves, at det sidste Regjeringsforslag i flere Henseender synes at have støttet sig til det i Marts 1881 fra det saakaldte Børsudvalg fremkomne Forslag, der for Handelens og Industriens Vedkommende foreslog Ophævelse af Tolden paa en stor Del Raa- og Hjelpestoffer, men uden i og for sig at motivere dette fra et Frihandelsstandpunkt. Det er tvertimod betegnende, at dette

Udvalg, der for størstedelen bestod af Kjøbmænd og iøvrigt af enkelte Fabrikanter og Nationaløkonomer, lod sig nøje med den Bemærkning angaaende en Revision af Tolden paa forarbejdede Varer, at „en saadan Revision udkræver en i det Enkelte gaaende Undersøgelse af de Vilkaar, under hvilke hver enkelt Industrigren arbejder, og af den Betydning, den paa-gældende Industrigren har for den Del af Befolkningen, som derigjennem har sit Erhverv.“

Derimod har Regjeringen intet Hensyn taget til den paa den nationaløkonomiske Kongres i Malmø i Sommeren 1881 vedtagne Beslutning om, at man skulde anmode de respektive Regjeringer om saavidt muligt at ophæve eller formindske de Afgifter, der besvære Vareomsætningen mellem de skandinaviske Riger. Den virkelige Mening med denne Resolution var at søge et egentligt Toldforbund mellem de skandinaviske Riger tilvejebragt — eller i det mindste Mellemrigstoldloven mellem Sverig og Norge udvidet til ogsaa at omfatte Danmark — og den Minoritet, der med Grev Sparre, en af det svenske Beskyttelsespartis Hovedmænd, i Spidsen, stemte imod Resolutionen, gjorde dette mindre af Modvilje imod selve Forslaget, end fordi den tillige vilde have en udtrykkelig protektionistisk Udtalelse tilføjet Resolutionen. — En saadan nordisk Toldunion, af snevrere eller videre Omfang, vil ikke kunne vedtages, uden at en Del Interesser ville lide derved, og endnu langt flere ville antages at lide derved; det vil blive vanskeligt eller umuligt at paaavise dens Følger for hver enkelt Handels- eller Industrigren, og ihvorvel nøjagtige Opgjørelser og Undersøgelser selvfølgelig maa gaa forud, vil en saadan Union dog til syvende og sidst kun kunne realiseres under en fælles Almenfølelse af, at den vil gjøre hvert enkelt af de smaa nordiske Folk baade merkantilt og politisk større, give større Virksomhed, større Afvexling i Produktionen, større Opland, større Omsætning indadtil og en mere betydningsfuld Stilling udadtil. Spørgsmaalet om, hvorvidt Stillingen udadtil — i merkantil Henseende — skal bestemmes fra et Frihandels- eller Beskyttelsesstandpunkt, vil jo ingenlunde være anteciperet ved Stiftelsen af Forbundet indadtil, og dersom man nøjes med en Udvidelse af den svensk-norske Mellemrigslov til ogsaa at omfatte Danmark, vil det jo fremdeles staa hvert Land frit for iøvrigt at

bestemme sit Toldforhold til den øvrige Omverden, som det ønsker. Men til alt sligt er der sikkert langt frem. Noget saadant gennemføres vanskeligt uden Sympathi mellem de paa-gældende Staters Regjeringer, endnu vanskeligere, naar den ene af Staterne befinder sig i en saadan politisk Tilstand som for Øjeblikket Danmark.*)

Det er svært at afgjøre — selv uden saa store Vuer som en nordisk Toldunion — hvornaar vi, blot for Danmark alene, faar en ny Toldlov i Stand. Deraf vil det ogsaa afhænge, om denne mest kommer til at gaa i protektionistisk eller mest i liberalistisk Retning. Thi fraregnet alle mulige Theorier og alle Beviser for og imod, saa ville vi, naar hele Europa har Beskyttelse, sandsynligvis blive nødtte til at følge Trop, dels for at have Retorsionssatser paa Haanden, dels og navnlig, fordi vi ellers ville blive oversvømmede af fremmede Industri-varer, der ville ødelægge vor egen Industri, samtidig med at vi lokkes til at købe Mere, end vi kunne taale, saa at det Hele let en Dag ender med et Knald. Men har det øvrige Europa liberalistiske Tarifer, saa ville vi allerede af den Grund vanskeligt kunne have en decideret Beskyttelsestarif, at det for vore Nabo-lande da vil være en let Sag at chikanere os ud af denne Position ved i al Fredelighed at aabne en Toldkrig imod os.

Visse almindelige Opgaver maa dog enhver fremtidig Revision af Toldtarifen sætte sig. Det maa blive Opgaven at borttage Tolden fra alle saadanne Varer, om hvis Karakter som Raaprodukt der ikke hersker nogen Tvivl, og at borttage den fra saadanne Varer, hvor Satserne hverken i og for sig eller som Komplement ere af Betydning for Industrien, men kun ere blevne staaende som tilfældige Rester fra Fortidens Massepaalæg, og hvor man derfor, hellere end at beholde dem, maa godtgjøre, om det saa skal være i rede Penge, de Tab, som En og Anden kunde lide ved Ophævelsen. Det maa der-

*) Paa det i Kjøbenhavn i Eftersommeren 1885 afholdte Handelsmøde vedtog Forsamlingen efter en af Etatsraad C. R. Tietgen indledet Diskussion og ifølge hans Forslag følgende Resolution: „Handelsmødet andrager Regjeringen om at træde i Forhandling med den svensk-norske Regjering om Nedsættelse af en Fælleskommission til at tage under Overveielse Oprettelsen af en Toldforening mellem de nordiske Lande.“

næst blive Opgaven at indrette de Toldsatser, man anser for nyttige, kulant og ikke drillende, hellere i for store Grupper end med en Detail, som opvækker Stridigheder. Opgaven bliver endvidere at anvende en saa retfærdig og samtidig lidet generende Opkrævningsmaade (Fortoldning) som muligt, og endelig, og ikke mindst, at holde Industritolden — der ikke bør udarbejdes bureaumæssigt, men efter den nøjeste Undersøgelse af de konkrete Forhold — i omhyggelig Udsondring fra Finanstolden. Det er maaske dette sidste Moment, den *tilfældige* Sammenblanding af Industritold og Finanstold, der bringer den største Forvirring i de fleste Landes Toldtarifer. At denne Sammenblanding kan fremkomme, er forstaaeligt, efter den dobbelte Oprindelse Tolden har, men der behøves intet Principrytteri for at fastslaa, at det er dilettantmæssig Lovgivning ikke at kunne rede de to Systemer ud af hinanden, naar de direkte modvirke hinanden. Beskyttelsestolden paa de forarbejdede Varer fremkalder, som ovenfor udviklet, saa mange Vanskeligheder og saa megen Forvirring, at dersom man neutraliserer den ved samtidig at belægge Raaprodukterne og Industriens vigtigste Hjælpemidler med Told, saa har man kun gjort Skade og ingen Gavn. Man forledes naturligvis ved den nemme og indbringende Told, der kan paalægges Varer som Jern, Kul osv., til at bibeholde den, men i Lande, der ere saaledes situerede, at disse Produkter utvivlsomt ikke høre til Landets egen Produktion, og hvor Sagen i den Henseende er simpel nok, er det ganske urimeligt at vedblive med saadanne Toldsatser. Paa Finansernes Vegne vil man da formodentlig indvende, at naar Raamaterialet overhovedet ikke maa beskattes, naar de forarbejdede Produkter kun maa paalægges en højere Told for at modvirke deres Indførsel og derigjennem altsaa ogsaa den forøgede Indtægt af Tolden, og naar endelig Kolonialvarer kun delvis maa beskattes — for Menigmands Skyld — hvorfra skulle Indtægterne saa komme? Men selv naar Sagen stilles saaledes paa Spidsen, og selv naar det er unyttigt at henvise til de direkte i Stedet for til de indirekte Skatter, saa er Løsningen dog til at overkomme, thi man maa da hellere, som i England, bibeholde Tolden paa Forbrugsartiklerne — stadig under Forudsætning af, at Indtægterne ogsaa saa meget mere komme den store Almenhed til Gode —

end samtidig beskytte og modvirke Produktionen og derved hæmme Handelen uden at fremme Industrien. Ad denne sidste Vej — ved taabelige Toldtarifer — ødelægges nemlig Kilderne til Folkets Velstand, og dette vil have mere skjæbnsvangre Virkninger overfor Almenhedens Forbrug og trykke det længere ned, end moderate Forbrugsafgifter nogensinde ville være i Stand til.

Om en Revision af Toldtarifen, foruden at følge disse almindelige Regler, iøvrigt nærmest bør gaa i liberalistisk eller i protektionistisk Retning, vil, som paavist, for Danmarks Vedkommende blive afhængig af, hvornaar en saadan Toldreform bliver realiseret. Vor Tilstand minder En om et Uhr, der uheldigvis er gaaet i Staa. Det kan være, det staar saa længe, at man slet ikke behøver at stille det, naar det kommer i Gang igjen, eftersom Timeviserne paa alle øvrige Uhre i Mellemtiden ere løbne helt rundt og nu igjen holde paa det Tidspunkt, da det uheldige Uhr gik i Staa. Saaledes er det jo muligt, at det varer meget længe, inden vi igjen komme ind i ordnede Tilstande, og at vore Omgivelser derfor, naar vi tage fat paany, holde paa det samme Standpunkt af moderat Frihandel, som man holdt paa, den Gang vi for en Del Aar siden gik istaa. Skulde vi imidlertid have den Lykke at komme i Gang i en nærmere Fremtid, saa tror jeg, vi maa stille Uhret i Retning af moderat Beskyttelse.

Anm. Til ovenstaaende Foredrag har jeg benyttet som Vejledning:

For det Første den Række af Afhandlinger om den tyske Toldreform og de europæiske Toldtarifer, som de i Jena udkommende, af *I. Conrad* udgivne „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“ med Suplementshefter have indeholdt i Aarene 1879—85. (Særlig skal nævnes: *I. Conrad*: Die Tarifreform im Deutschen Reiche nach dem Gesetze vom 15de Juli 1879. — *C. Krökel*: Das preussisch-deutsche Zolltarifsystem in seiner historischen Entwicklung seit 1818. — *E. Nasse*: Der Cobdenclub und die deutsche Waarenausfuhr. — *A. Bayerdörffer*: Der Zolltarif per Vereinigten Staaten von Amerika, samt Der Zolltarif Ruslands.) Dernæst har jeg benyttet: *W. Roscher*: Geschichte der Nationalökonomie in Deutschland. München 1874; *I. Lehr*: Schutzzoll und Freihandel. Berlin 1877; *Schönberg*: Handbuch der politischen Oekonomie, I. Tübingen 1882 (Afsnittet „Handel“ af *W. Lexis*); Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich, VI. Berlin 1885, samt de tyske Toldlove af 1879 og 1885. Fremdeles har jeg

benyttet „Børsudvalgets“ Betænkning (Kjøbenhavn 1881) og Forhandlingerne ved det 4de skandinaviske Møde i Malmø 1881 (Stockholm 1882) samt endelig V. Falbe-Hansen og W. Scharling: Danmarks Statistik, III. Kjøbenhavn 1878 (Afsnittet „Omsætningen“ af V. Falbe-Hansen). — Prof. Falbe-Hansen har desuden godhedsfuldt underhaanden meddelt mig forskellige Oplysninger.

